

Samen werken aan het beheer van reservaten in Noord-Holland Midden

Deel 1: een gereedschapskist voor beheersafspraken tussen landbouw en natuurbescherming

**Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland
Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken"
Vereniging Natuurmonumenten
Staatsbosbeheer
Stichting Het Noord-Hollands Landschap**

Samen werken aan het beheer van reservaten in Noord-Holland Midden

**Deel 1: een gereedschapskist voor beheersafspraken
tussen landbouw en natuurbescherming**

P. Terwan

**Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland
Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken"
Vereniging Natuurmonumenten
Staatsbosbeheer
Stichting Het Noord-Hollands Landschap**

m.m.v. In Natura West

Purmerend, september 2002

Dankwoord

Dit project is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de provincie Noord-Holland en de belangeloze personele inzet van de vijf betrokken organisaties: de Vereniging Natuurmonumenten, het Staatsbosbeheer, het Noord-Hollands Landschap, de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland en de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken". Namens deze organisaties fungeerde de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland als gedelegeerd opdrachtgever. Deze heeft de feitelijke uitvoering van het project uitbesteed aan *Paul Terwan onderzoek & advies*.

Het project is 'getrokken' door een projectgroep vanuit de vijf organisaties die gezamenlijk de koers uitstippelde, uitzoekwerk deed en tot visievorming kwam. In deze projectgroep namen deel:

- J. van der Geld, Vereniging Natuurmonumenten, beheerder Wormer- en Jisperveld en IJdoorn;
- H. Witte, stichting Het Noord-Hollands Landschap;
- A. Stikvoort, Staatsbosbeheer regio Noord-Holland Midden;
- F. Visbeen, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland;
- mw. A. Berkhout, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken";
- mw. L. Melse, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken";
- mw. L. Ringers, In Natura West.

Ik ben de projectgroepleden zeer erkentelijk voor hun inzet.

Daarnaast fungeerde een stuurgroep, die breder van samenstelling was en het project op hoofdlijnen aanstuurde. Deze bestond uit:

- D. Melman, In Natura West (voorzitter);
- J.W. van Rijn van Alkemade, Vereniging Natuurmonumenten, inspectie Noordwest;
- M. Kuipers en later A. Stikvoort, Staatsbosbeheer te Alkmaar;
- J. Manderfeld, stichting Het Noord-Hollands Landschap;
- mw. C. Praag, voorzitter Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland;
- mw. H. van Diepen (bestuurslid Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken");
- W. de Vries, provincie Noord-Holland, afdeling Water en Groen;
- H. de Jong, ministerie van LNV, directie Noord-West.

Ook de stuurgroep heeft zich zeer gemotiveerd en constructief getoond in het streven naar verbetering van de samenwerking.

In het project heeft informatie-uitwisseling en op onderdelen samenwerking plaatsgevonden met het West-Nederlandse reservatenproject, dat op een hoger schaalniveau met dezelfde problematiek bezig is en waarin deels dezelfde organisaties samenwerken.

Verder hebben de volgende personen waardevolle informatie verstrekt of anderszins een waardevolle bijdrage geleverd:

- H. de Gier, melkveehouder in Waterland;
- G. Vlug, melkveehouder in Waterland;
- B. Edel, betrokken bij het West-Nederlandse reservatenproject.

Paul Terwan
september 2002

Inhoud

Dankwoord

Inhoud

- 1. Inleiding**
- 2. Reservaten in Noord-Holland Midden: feiten, cijfers en knelpunten**
  - 2.1 Aanwijzing en verwerving van gebieden met hoofdfunctie natuur
  - 2.2 Eigen beheer en verpachting van verworven gronden
  - 2.3 De knelpunten in een notendop
- 3. Mogelijkheden voor samenwerking**
  - 3.1 Waarom samenwerken?
  - 3.2 De beheersarrangementenmatrix
  - 3.3 Samenwerking in gebieden in eigendom bij de natuurbescherming
    - 3.3.1 Zeggenschap over doelen en middelen
    - 3.3.2 Keuze voor uitbesteding en criteria daarbij
    - 3.3.3 Wijze van uitbesteding
  - 3.4 Samenwerking in gebieden in eigendom bij agrariërs
  - 3.5 Samenwerking vastleggen in reservaatgebruiksplan
- 4. Kosten en financiering van reservaatbeheer**
  - 4.1 Opzet en natuurdoelen fictieve reservaat
  - 4.2 Werkwijze en aannamen bij de berekeningen
  - 4.3 Resultaten van de berekeningen
  - 4.4 Financieringsmogelijkheden
- 5. Vastleggen van afspraken: contractvormen**
  - 5.1 Naar duurzame gebruikscontracten
  - 5.2 Naar reële en duurzame vergoedingen
- 6. Naar solide afspraken per deelgebied**
  - 6.1 Beoogde werkwijze in fase 2
  - 6.2 Stappenplan
- 7. Conclusies en aanbevelingen**

Bijlagen:

1. Kostenberekeningen reservaatbeheer
2. Kosten bekend uit andere bronnen
3. Activiteiten West-Nederlandse reservatenproject

1. Inleiding

Noord-Holland Midden is een waardevol veenweidelandschap met bijzondere natuurwaarden. Het valt in zijn geheel binnen de Ecologische Hoofdstructuur en is daarnaast aangewezen als Waardevol Cultuurlandschap, milieubeschermingsgebied en – recent in de Vijfde nota ruimtelijke ordening – als Nationaal Landschap. Al vanaf de jaren '30 van de vorige eeuw verwerft de natuurbescherming hier (landbouw)grond. Grote delen van deze reservaten, tegenwoordig 'gebieden met hoofdfunctie natuur' geheten¹, vallen vanwege hun ornithologische betekenis inmiddels onder de EU-Vogelrichtlijn.

Van de verworven reservaatgebieden beheert de natuurbescherming een deel zelf. Maar omdat het vaak gaat om vormen van agrarisch beheer, wordt een belangrijk deel van het beheer uitbesteed aan boeren. Om de uitbesteding van het reservaatbeheer te regelen, is in de loop der jaren een bont scala aan contractvormen (pacht- en natuurcontracten) ontstaan. Voor de agrariërs in Noord-Holland Midden past het natuurbeheer in een lange traditie, een toenemende animo en de oprichting van twee agrarische natuurverenigingen in de jaren '90.

Continuïteit reservaatbeheer in gevaar

De laatste jaren doen zich echter ontwikkelingen voor die de continuïteit van het beheer van de reservaten en de omliggende beheersgebieden in gevaar kunnen brengen:

- door de markt- en prijsontwikkelingen in de landbouw neemt het aantal boeren in en om de reservaten af, en daarmee het aantal potentiële uitvoerders van beheersactiviteiten;
- mede door diezelfde markt- en prijsontwikkelingen daalt de belangstelling voor reservaatbeheer onder de zittende bedrijven: het hier gewonnen ruwvoer is steeds slechter inpasbaar in een moderne bedrijfsvoering, de markt voor reservaatgras is tanend en vervangend ruwvoer (zoals maïs) steeds goedkoper;
- de nieuwe financieringsregelingen voor natuurbeheer (voor reservaten met name de Subsidieregeling Natuurbeheer 2000) hebben het maken van solide beheersafspraken tussen natuurbescherming en boeren er niet makkelijker op gemaakt.

Door deze ontwikkelingen kan het voortbestaan van belangrijke delen van het waardevol cultuurlandschap met hoge natuurwaarden op de tocht komen te staan.

Samenwerken voor een beter reservaatbeheer

Mede als uitvloeisel van de initiatieven rond de oprichting van een milieucoöperatie in Waterland (1998-2000) en de bestuurlijke intentieverklaring voor behoud van dit waardevolle cultuurlandschap (2000), zijn de terreinbeheerders en de agrarische natuurverenigingen in Noord-Holland Midden besprekingen gestart of en hoe de toekomst van de reservaten en de omliggende gebieden beter kan worden gewaarborgd. Omdat alle partijen meerwaarde zagen in samenwerking, resulteerde dit in 2001 in een gezamenlijk project "Samen werken aan het beheer van reservaten in Waterland" van de drie betrokken terreinbeherende organisaties (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Noord-Hollands Landschap) en de twee betrokken agrarische natuurverenigingen (Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland en Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken").

---

¹ In dit rapport spreken we gemakshalve steeds van 'reservaten'. Het accent ligt ook op de samenwerking in verworven reservaten. Niettemin is de reikwijdte van het project ruimer en gaat het ook om samenwerkingsmogelijkheden in gebieden die nog niet zijn verworven en/of waar 'particulier beheer' mogelijk is.

Verkenning in twee fasen

Het project is gesplitst in twee fasen. Fase 1 behelst een algemene verkenning, uitmondend in een achtergronddocument met relevante informatie, analyses, berekeningen en bouwstenen om knelpunten op te lossen. Fase 2 behelst vijf concrete verkenningen per deelgebied (Ilperveld, Varkensland, Wormer- en Jisperveld, Eilandspolder en Westzaan), uitmondend in deelrapporten met specifieke informatie en voorstellen voor nadere samenwerking.

Dit rapport doet verslag van fase 1. Fase 2 zal naar verwachting begin 2003 worden afgerond.

Onderzoeksvragen en beoogde activiteiten

Voor de eerste fase van het project zijn de volgende vragen geformuleerd:

1. Welke beheersdoelen voor reservaten bestaan in een nat veenweidegebied (deels vaarland), passend in Waterland? Wat zijn gewenste beheersvarianten/beheerspakketten?
2. Welke organisatorische werkwijzen bestaan om een dergelijk gebied te beheren? Wat zijn daartoe de praktische en juridische mogelijkheden en hun voor- en nadelen?
3. Welke taken/werkzaamheden zijn bij het beheer van het gebied te onderscheiden? Wat zijn daarvan de totale kosten (wat is het 'prijskaartje')?
4. Welke varianten van samenwerkingsvormen tussen terreinbeheerders en natuurverenigingen zijn mogelijk? Wat zijn daarvan de voor- en nadelen?
5. Welke taken kunnen de partijen in verschillende samenwerkingsvormen op zich nemen?

Deze vragen zijn beantwoord aan de hand van een hypothetisch reservaatgebied dat qua structuur, natuurdoelen en beheersituatie een goede afspiegeling vormt van de reservaten in Noord-Holland Midden. Mede op basis van dit fictieve gebied voorziet het project in de volgende activiteiten, c.q. resultaten:

- a. modelmatige verkenning welke agrarische bedrijven een duurzame rol kunnen vervullen in het reservaatbeheer;
- b. berekening van de hoogte van een redelijke beheersvergoeding (kostenopbouw) bij verschillende vormen van beheer;
- c. verkennen van huidige en toekomstige regelingen en geldstromen voor het beheer van natuurterreinen en landschapselementen;
- d. ontwikkelen van meerdere werkwijzen voor de samenwerking tussen terreinbeheerders en agrarische natuurverenigingen, waaruit per gebied voor een toegesneden samenwerkingsarrangement kan worden gekozen;
- e. in kaart brengen van de juridische, organisatorische, regeltechnische en financiële knelpunten die we niet zelf kunnen oplossen.

Tijdens de uitvoering van het project is het accent komen te liggen op de activiteiten b, c en d. Modelberekeningen aan 'reservaatbedrijven' leken in dit stadium en vergeleken met bestaande bedrijfsberekeningen niet veel toegevoegde waarde te kunnen leveren en zijn daarom achterwege gelaten. De juridische, c.q. regelingstechnische aspecten van reservaatbeheer (hoe kunnen afspraken het best worden vastgelegd?) zijn ook onderdeel van een reservatenproject op West-Nederlands niveau (zie verderop) en hebben om die reden minder aandacht gekregen. Op het moment van publiceren heeft het West-Nederlandse project op dit punt echter nog geen 'kopieerbare' resultaten opgeleverd.

Werkwijze

Omdat het een gezamenlijk project betreft van drie terreinbeheerders en twee agrarische natuurverenigingen, is een projectteam geformeerd waarin alle vijf partijen deelnemen. Het projectteam heeft frequent vergaderd, waarbij alle partijen met informatie, ideeën en 'huiswerkopdrachten' hebben bijgedragen aan het eindresultaat.

Waar het gaat om de kosten van reservaatbeheer, hebben de natuurverenigingen bovendien apart overlegd met een klein werkgroepje van ‘reservaatbeherende veehouders’ om tot een betere kosteninschatting te komen.

Waar het gaat om de mogelijkheden voor samenwerking en de ideevorming rond de ‘arrangementenmatrix’ is periodiek overleg gevoerd met en gebruik gemaakt van de ideeën van het West-Nederlandse reservatenproject.

Verhouding en afstemming met soortgelijke activiteiten

Het Waterlandse samenwerkingsproject staat niet op zich. In verschillende andere gebieden (in West-Nederland bijvoorbeeld in Amstelland en Bodegraven-Noord) lopen samenwerkingsprojecten. Daarnaast zijn de volgende activiteiten van belang:

- In Natura voert op West-Nederlands niveau besprekingen met goeddeels dezelfde organisaties (en deels ook dezelfde personen) over knelpunten en oplossingen rondom het reservaatbeheer. Ook hier vinden onderzoeksactiviteiten plaats, bijvoorbeeld waar het gaat om juridische constructies (contract- en samenwerkingsvormen). Om dubbel werk te voorkomen, zijn de activiteiten zo goed mogelijk afgestemd;
- rondom de toepassing van het Programma Beheer in reservaten vindt – ook in Noord-Holland Midden – al geruime tijd overleg plaats tussen natuurverenigingen en terreinbeheerders, met name waar het gaat om de verdeling van de organisatiekosten en – in het verlengde hiervan – de verpachtershandtekening. Dit overleg over actuele knelpunten (en de afspraken die daar werden gemaakt) stond soms enigszins op gespannen voet met het meer studieuze traject, dat mede de basis moet bieden voor duurzame oplossingen voor de knelpunten van nu.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we allereerst in een notendop de situatie in de reservaten van Noord-Holland Midden. In hoofdstuk 3 gaan we in op de mogelijkheden voor samenwerking bij het reservaatbeheer. Hoofdstuk 4 bevat de resultaten van eigen berekeningen van de kosten van reservaatbeheer en schetst financieringsmogelijkheden. De mogelijkheden en beperkingen voor het contractueel vastleggen van beheersafspraken beschrijven we in hoofdstuk 5. In hoofdstuk 6 doen we voorstellen voor nadere afspraken over reservaatbeheer en voor een opzet van fase 2 van het samenwerkingsproject. We besluiten met conclusies en aanbevelingen in hoofdstuk 7.

2. Reservaten in Noord-Holland Midden: feiten, cijfers en knelpunten

In dit hoofdstuk geven we beknopte achtergrondinformatie over de situatie rond de reservaat- en beheersgebieden in Noord-Holland Midden en – wat meer in detail – de gebieden waar in fase 2 van het project besprekingen starten. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- de nieuwste provinciale gebiedsaanwijzingen ten aanzien van reservaat- en beheersgebieden, de oppervlakten verworven reservaat en de mogelijkheden voor ‘particulier beheer’;
- de situatie in de verworven reservaten: welk deel beheren de natuurorganisaties zelf, welk deel is verpacht aan agrariërs?
- de knelpunten rondom ‘agrarisch reservaatbeheer’.

2.1 Aanwijzing en verwerving van gebieden met hoofdfunctie natuur

Noord-Holland Midden valt in zijn geheel binnen de bruto Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Op basis van de meest recente gebiedsplannen (natuurgebiedsplan en beheersgebiedsplan voor Noord-Holland) is er in Noord-Holland Midden 6.616 ha aangewezen met een hoofdfunctie natuur en 4.883 ha als beheersgebied met hoofdfunctie landbouw, waarvan 1.873 ha als “1:1” beheersgebied en 3.010 ha als ‘ruime jas’ beheersgebied – zie tabel 1. In totaal is in Noord-Holland Midden dus 11.500 ha aangewezen voor toepassing van de regelingen van het Programma Beheer, zij het dat er in de ‘ruime-jas’ beheersgebieden ‘hectarequota’ gelden.

Tabel 1. Natuurgebied en beheersgebied in Noord-Holland Midden

	natuurgebied (ha)*			beheersgebied (ha)*		totaal (ha)
	aange-wezen	verworven	particulier beheer mogelijk	1:1	ruime jas	
Gehele gebied						
NH Midden West	3.020**	?	in beginsel op alle	264	1.604	4.888
NH Midden Oost	3.596	?	niet-verworven	1.609	1.406	6.611
Totaal	6.616	?	terreinen	1.873	3.010	11.499
Deelgebieden project						
Ilperveld	577	436	141	86	alle resterende oppervlakten cultuurgrond	p.m.
Wormer- en Jisperveld	718	582	136	275		
Varkensland	506	460	46	-		
Eilandspolder	1.047	838	209	-		
Westzaan	249	153	96	-		
Totaal	3.097	2.469	628	361		

Bron: Ontwerp Gebiedsplan Noord-Holland Midden West, resp. -Oost. Provincie Noord-Holland, 2002.

* incl. natuurgebied en beheersgebied in ecologische verbindingen

** plus 25 ha reserve voor Westzaan

In de vijf reservaatgebieden die in fase 2 van dit project centraal staan, is 3.097 ha aanwezen met een hoofdfunctie natuur. Daarvan is 2.469 ha (80%) verworven (tabel 1). Op de aangewezen gronden die niet zijn verworven, is in beginsel particulier beheer mogelijk (functiewijziging van landbouw naar natuur zonder verandering van de eigendom). Op basis van een afspraak tussen WLTO en terreinbeheerders geldt dit voor alle niet-verworven gronden in Noord-Holland Midden, mits de nagestreefde natuurdoelen in beginsel ook door anderen dan de terreinbeheerders kunnen worden gerealiseerd.

In deze gebieden is slechts een beperkte oppervlakte aangewezen als '1:1'-beheersgebied. De resterende cultuurgrond valt in de nieuwe begrenzingenplannen allemaal onder het 'ruime jas' beheersgebied. Omdat de begrenzingenplannen de oppervlakte 'ruime jas' niet per deelgebied vermeldt, is niet exact aan te geven welke oppervlakten precies zijn begrensd.

2.2 Eigen beheer en verpachting van reservaten

Hoe is het beheer van de reservaten op dit moment geregeld? De terreinbeheerders hebben gezamenlijk ruim 5.000 ha in eigendom, waarvan ruim 3.900 ha grasland (tabel 2; de resterende oppervlakte bestaat grotendeels uit water). Van de oppervlakte grasland hebben de terreinbeheerders ongeveer 16% in eigen beheer; van 84% wordt het beheer of worden delen daarvan (via verpachting) uitbesteed. Voor de drie terreinbeheerders liggen deze verhoudingen overigens flink verschillend (tabel 2):

- SBB heeft slechts 9% in eigen beheer. Het gaat om delen van twee van de veertien reservaatgebieden die SBB in Noord-Holland Midden heeft: Varkensland en de Eilandspolder;
- NM heeft 42% in eigen beheer. Het gaat hierbij om een deel van het Wormer- en Jisperveld, waar NM in de jaren '90 een eigen beheersbedrijf heeft opgezet;
- NHL heeft 19% in eigen beheer (Ilperveld) via een aparte constructie waarbij een veehouder de beweiding verzorgt en het NHL zelf het overige graslandbeheer. In de Eilandspolder besteedt het NHL alle beheer uit.

Overigens moet worden bedacht dat voor de natuurbescherming sommige vormen van kortlopende ingebruikgeving (zoals verkoop van 'gras op stam' of seizoenshuur) wordt gerekend tot het eigen beheer.

Het bleek lastig om de verpachtingen uit te splitsen naar duur (éénjarig, twee- en driejarig, drie- tot zesjarig, zes- tot twaalfjarig etc.). Dit is bij uitstek een opgave voor fase 2 van het project, waar de contractuele situatie voor de vijf deelgebieden nauwkeuriger onder de loep wordt genomen.

Tabel 2. Eigendoms- en verpachtingssituatie reservaten Noord-Holland Midden

	oppervlakte eigendom (ha)		beheerssituatie	
	totaal	waarvan (gras)land	eigen beheer	verpacht
Staatsbosbeheer				
Westwouderpolder	148	142	-	142
Krommeniërwoudpolder	85	75	-	75
Zeevang	227	209	-	209
Eilandspolder	671	550	120	430
Mijzenpolder	217	215	-	215
Oostzanerveld	282	169	-	169
Kalverpolder	52	49	-	49
Ham en Crommenije	76	20	-	20
Guisveld	225	153	-	153
Westzijdeveld	2	2	-	2
De Reef	120	103	-	103
Noorderveen	1	1	-	1
Waterland-Oost	733	388	-	388
Varkensland	535	460	100	360
<i>Totaal SBB</i>	<i>3.374</i>	<i>2.536</i>	<i>220</i>	<i>2.316</i>
Natuurmonumenten				
Wormer- en Jisperveld	640	600	270	330
Polder IJdoorn	70	46	-	46
<i>Totaal NM</i>	<i>710</i>	<i>646</i>	<i>270</i>	<i>376</i>
Noord-Hollands Landschap				
Ilperveld	586	436	140*	296
Eilandspolder	348	288	-	288
<i>Totaal NHL</i>	<i>934</i>	<i>724</i>	<i>140</i>	<i>584</i>
totaal	5.018	3.906	630	3.276

* wel beweidingscontract met veehouder

2.3 De knelpunten in een notendop

Welke knelpunten spelen er bij het beheer van de reservaten in Noord-Holland Midden? De knelpunten en mogelijke oplossingen zijn in het West-Nederlandse reservatenproject uitgebreid beschreven. Deze zijn onverkort, en soms zelfs bij uitstek, van toepassing op de situatie in Noord-Holland Midden. In een notendop kunnen we de volgende knelpunten onderscheiden:

1. Knelpunten rond de afnemende agrarische belangstelling voor reservaatbeheer. Deze zijn beschreven in hoofdstuk 1 en vormen een belangrijke aanleiding voor dit project.
2. Knelpunten rond de kwaliteit van het beheer. In een deel van de reservaten worden sub-optimale beheersresultaten gehaald, en wel door verschillende oorzaken:
  - door de afnemende agrarische animo en de hoge kosten van eigen beheer treden plaatselijk vormen van ‘over-extensivering’ op (verruiging, verzuring, ‘verpitrussing’, boomopslag). Zo krijgt het Ilperveld nu, mede met EU-geld, een forse opknopbeurt;
  - in de onderhandelingen met veehouders over de bedrijfsmatige inpasbaarheid van het beheer worden soms ecologisch gezien sub-optimale beheerscompromissen gesloten.
3. Knelpunten rond de pacht van reservaatgrond. Deze vallen grofweg in tweeën uiteen:

- in de loop der jaren is een breed scala aan pachtvormen ontstaan. Veel hiervan, met name de kortlopende contracten, bieden zowel natuur als bedrijf weinig zicht op continuïteit;
  - soms wordt de vergoeding voor het natuurbeheer via de pacht geregeld. De Pachtwet biedt hiertoe echter beperkte mogelijkheden. Bovendien kan er verwarring ontstaan over ‘dubbelbetaling’ van het beheer.
4. Knelpunten rond de toepassing van het Programma Beheer. Hier kunnen we een hele trits knelpunten onderscheiden:
- de (landelijk gestandaardiseerde) doelpakketten passen soms niet bij het ambitieniveau van de terreinbeheerder en bieden onvoldoende mogelijkheden voor regionaal en lokaal maatwerk. Zo ontbreken doelpakketten voor vaarland;
  - mede als gevolg van het voorgaande dekken de vergoedingen lang niet altijd de werkelijke beheerskosten;
  - de financiële problemen worden versterkt doordat de vergoedingen niet voorzien in indirecte beheerskosten, zoals de organisatiekosten van het beheer. Dit zet bovendien de onderhandelingen tussen natuurbescherming en boeren over de verdeling van de beheersvergoeding sterk onder druk;
  - er is grote onduidelijkheid over de toegestane Minas-verliesnormen in gebieden waar de Subsidieregeling natuur van kracht is. Deze wordt versterkt doordat nu de toepassing van de Vogelrichtlijn is gekoppeld aan de (nieuwe) Natuurbeschermingswet, die een strenger verliesnormenregime kent.

3. Mogelijkheden voor samenwerking

Het project “Samen werken aan reservaten” is gestart met als uitgangspunt de intentie tot samenwerking. Die intentie staat niet ter discussie – de motieven daarvoor beschrijven we in § 3.1. Wel is er discussie over de beste manieren van samenwerken en de beste verdeling van taken en verantwoordelijkheden. Cruciaal voor een constructieve samenwerking lijken:

- a. optimale communicatie;
- b. optimale benutting van elkaars kennis en ervaringen;
- c. verzakelijking van de discussie over beheer en beheersvergoedingen;
- d. vastleggen van de samenwerkingsafspraken in een gezamenlijk gedragen document.

Dit hoofdstuk (paragrafen 3.2 tot en met 3.5) biedt daarvoor handvatten. In enkele kadertjes zijn bestaande voorbeelden van samenwerking geïllustreerd.

3.1 Waarom samenwerken?

Het lijkt goed om – voor we overstappen op de mogelijkheden tot samenwerking – eerst kort aandacht te besteden aan de motieven voor samenwerking, een onderwerp dat in hoofdstuk 1 al werd aangestipt.

Allereerst zijn er belangrijke *gezamenlijke* belangen bij samenwerking:

- zowel natuurbescherming als landbouw willen het karakteristieke veenweidelandschap behouden, mét de daarbij behorende natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden én de daarin gelegen agrarische (beheers)bedrijven;
- beide partijen zijn ervan overtuigd dat zij gezamenlijk sterker staan waar het gaat om pleidooien ter verbetering van het reservaatbeheer die gericht zijn aan ‘het beleid’ (LNV, provincie);
- beide partijen zijn gebaat bij duurzame beheersafspraken, zij het vanuit verschillende motieven. De natuurbescherming is het vooral te doen om een duurzaam natuurbeheer, de landbouw is het vooral te doen om (garanties voor) de continuïteit van de bedrijfsvoering. Niettemin is duurzaamheid een belangrijk bindend thema.

Daarnaast streeft de *natuurbescherming* met samenwerking ook naar:

- vergroting van het scala aan (potentiële) beheerders;
- verhoging van de kosten-effectiviteit van de beschikbare budgetten. De natuurbescherming moet financieel gezien steeds meer op het scherp van de snede werken en wil weloverwogen keuzen kunnen maken tussen eigen beheer of verschillende vormen van uitbesteding van beheer. De landbouw is daarbij uiteraard een interessante partij, zeker als er ook mogelijkheden zijn voor uitbesteding aan een beheerderscollectief zoals een agrarische natuurvereniging;
- mogelijkheden om continuïteit in beheersafspraken te combineren met flexibiliteit in beheersafspraken, c.q. de mogelijkheid tot frequente fijnregeling van het beheer. In samenwerking met de landbouw wil de natuurbescherming nadenken over bijbehorende contractmogelijkheden.

En de *landbouw* heeft met samenwerking ook het volgende op het oog:

- stroomlijning, c.q. verbetering aanbrengen in het bonte scala aan contractvormen (pacht- en natuurcontracten) dat nu in gebruik is voor het reservaatbeheer;
- komen tot passende beloningen voor het reservaatbeheer.

3.2 De beheersarrangementenmatrix

Waar het gaat om de organisatie van het beheer, kan de discussie worden verzakelijkt door alle werkzaamheden en mogelijke uitvoerders concreet te benoemen. Daartoe is de 'beheersarrangementenmatrix' ontwikkeld. De matrix is in beginsel een omvangrijke kruistabel, opgebouwd langs drie assen of 'dimensies' (zie tabel 3):

1. De beheersactiviteit: in principe kan voor elke activiteit een ander type beheerder of organisatievorm worden gekozen.
2. De uitvoerder: er is de keuze uit beheer door overheden, door de natuurbescherming, beheer individuele boeren, door de agrarische natuurvereniging (als intermediair), door derden (bijv. loonwerker, Landschapsbeheer Noord-Holland) etc.
3. De organisatie van (de uitbesteding van) het beheer. Wordt er gewerkt met vaste bestekken en begrotingen, vindt er open inschrijving plaats (offertes), wordt het beheer via veiling uitbesteed, welke kwaliteits- en continuïteitsgaranties gelden er?

Combinatie van al deze aspecten kan een zeer brede waaier van mogelijke organisatievormen opleveren en is daarmee in beginsel geschikt voor alle typen natuurgebieden in Nederland. In een specifiek gebied zoals Noord-Holland Midden hoeven we uiteraard niet de hele matrix in te vullen, omdat:

- hier niet alle typen werkzaamheden en beheerders in het geding zijn;
- er op onderdelen al duidelijke voorkeuren bestaan voor beheersarrangementen.

In Noord-Holland Midden kunnen we dus sneller afstemmen op een select aantal varianten die in de Waterlandse situatie veelbelovend lijken. In de paragrafen 3.3 en 3.4 schetsen we de overwegingen en voorkeuren zoals die in fase 1 van het project door de deelnemende organisatie zijn uitgesproken. Uiteindelijk zal de matrix op basis van bestaande voorkeuren concreet moeten worden ingevuld voor elk deelgebied uit fase 2 van het project (zie hoofdstuk 6).

De matrix is in het West-Nederlandse project getoetst op zijn bruikbaarheid. Enkele stagiaires hebben de matrix ingevuld voor twaalf reservaatgebieden verspreid over Nederland (Stienstra e.a. 2002). De matrix bleek een goed hulpmiddel om de bestaande taakverdeling in beeld te brengen. Wel moet worden bedacht dat de matrix slechts een hulpmiddel is in een samenwerkingstraject en als zodanig bijvoorbeeld geen informatie geeft over de kwaliteit van de afspraken (gaat alles naar tevredenheid?) en over de gewenste situatie. Voor dit laatste zou de matrix, na analyse van de huidige situatie, opnieuw moeten worden ingevuld.

Twee belangrijke opmerkingen bij de matrix:

- het gekozen beheersarrangement is sterk bepalend voor de uiteindelijke beheerskosten. Dit gegeven staat op gespannen voet met de huidige financieringsstroom, die is gebaseerd op genormeerde uitvoeringskosten. Zie ook de hoofdstukken 4 en 6;
- de derde kolom (organisatiewijzen) is nog nauwelijks ingevuld. Hiervoor levert het West-Nederlandse project de komende tijd nog materiaal op. Daarnaast is het de bedoeling dat in fase 2 van het project per deelgebied concrete afspraken worden gemaakt over de wijze van uitbesteding.

Tabel 3. De drie dimensies van de beheersarrangementenmatrix

Mogelijke werkzaamheden	Mogelijke uitvoerders	Mogelijke organisatievormen
<p>Beleidsmatig bepalen natuurdoelen opstellen natuurgebiedsplan bepalen beheerstaken vaststellen bestekken</p> <p>Organisatorisch / administratief opstellen reservaatgebruiksplan opstellen jaarverslag financiële planning financiële verantwoording administratie uitbetaling fondswerving / subsidieaanvragen overleg met (potentiële) gebruikers overleg met andere partijen projectontwikkeling en -uitvoering certificering beheer en beheerders monitoring natuurresultaten</p> <p>PR, training en educatie opstellen PR-plan uitvoeren PR-activiteiten organiseren en uitvoeren trainingen natuureducatie</p> <p>Beheersactiviteiten onderhoud molens onderhoud greppels onderhoud sloten: - baggeren - schonen onderhoud dammen onderhoud hekken en rasters onderhoud (kavel)paden en berm nestbescherming grasoogst: - maaien - schudden - wiersen - persen - afvoer / transport bemesten drijfmest bemesten ruige mest bemesten kunstmest bemesten compost vee inscharen / omweiden veetoezicht veterinaire zorg bloten / bossenmaaien bewerking bouwland: - ploegen / frezen / cultivateren - zaaien - onkruidbestrijding - oogst en transport onderhoud landschapselementen: - rietkragen / rietlandjes - houtige elementen</p>	<p>overheid: - rijk - provincie - waterschap - recreatieschap - gemeente</p> <p>uitvoeringsdienst namens overheid: - DLG - Laser</p> <p>natuurorganisatie, tevens eigenaar natuurorganisatie, geen eigenaar (bijv. Landschapsbeheer) agrarische natuurvereniging individuele agrariër(s), lid van een agrarische natuurvereniging, idem, geen lid van natuurvereniging agrariër(s) in of rond gebied agrariër(s) van elders rentmeesterskantoor loonwerker georganiseerde vrijwilligers niet-georganiseerde vrijwilligers extern bureau faunabeheereenheid werktuigcoöperatie projectcoöperatie</p>	<p>vast bestek veiling open inschrijving etc.</p>

3.3 Samenwerking in gebieden in eigendom bij de natuurbescherming

Omdat het project weliswaar een sterk accent legt op de gronden die in eigendom zijn bij de natuurbescherming, maar zich uitstrekt tot buiten de reservaten, maken we hier een onderscheid tussen:

- gebieden met een hoofdfunctie natuur die in eigendom zijn bij de natuurbescherming. Deze worden in de onderhavige paragraaf behandeld;
- gebieden met een hoofdfunctie natuur die in eigendom zijn bij agrariërs (en waar deels particulier beheer mogelijk is). Daarover gaat § 3.4.

In deze paragraaf gaan we in op een select aantal aspecten van de beheersarrangementenmatrix. Deze aspecten hebben grofweg te maken met drie thema's:

1. De zeggenschap van de verschillende partijen over doelen en middelen.
2. De keuze tussen eigen beheer en uitbesteding van beheer, en in het laatste geval: de keuze van de beheerder en de criteria die daarbij moeten gelden.
3. De wijze van uitbesteding.

Bij deze thema's staan we nu, in drie verschillende sub-paragrafen, stil.

3.3.1 Zeggenschap over doelen en middelen

Natuurdoelen primair bepaald door overheid en grondeigenaar

In het project is overeenstemming over het feit dat de natuurdoelen voor terreinen met hoofdfunctie natuur worden bepaald door de overheid (provinciale natuurdoelenkaarten) en de grondeigenaar, in dit geval dus de natuurbescherming. Niet zelden is over dit punt onenigheid tussen boeren en natuurbeschermers.

Wel zouden de agrarische natuurverenigingen graag meer gedeelde verantwoordelijkheid zien ontstaan voor het *behalen* van de beoogde natuurdoelen. Volgens de natuurbescherming is dat op termijn zeker mogelijk, mits er eerst meer vertrouwen en betere verstandhoudingen zijn. Hierbij moet wel worden bedacht dat in de systematiek van de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) de subsidie-aanvrager (en dat kan ook een pachter zijn) verantwoordelijk is voor het halen van de doelen. Dit laat echter onverlet hard moet worden gewerkt aan een betere communicatie.

Ambitieniveau natuurbescherming versus doelpakketten Programma Beheer

De natuurbescherming is in zijn doelformulering niet zelden ambitieuzer dan het 'afrekenniveau' van de doelpakketten in de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN). Voor het behalen van de doelen zijn de SN-pakketten, als voornaamste financieringsbron, echter richtinggevend. Er kunnen dan twee knelpunten optreden:

- over ambitieuzere natuurdoelen zijn tussen verpachter en pachter wellicht goede afspraken te maken, maar er is dan meteen wel een financieel probleem. Natuurmonumenten heeft daarbij ruimere 'vereveningsmogelijkheden' tussen terreinen dan de andere twee beheerders. SBB moet bij hogere kosten al snel naar de minister toe en het NHL zit met zijn Noord-Hollandse terreinen al in de 'dure hoek' en kan bijna niets verevenen;
- daar waar de pachter een aanvraag wil indienen, waarvoor de verpachter toestemming moet geven, en eigenaar en gebruiker het niet eens kunnen worden over het gewenste ambitieniveau en de verdeling van de verantwoordelijkheden bij het indienen van een SN-aanvraag.

Zeggenschap gebruiker over optimale beheer

Discussie tussen natuurbescherming en landbouw ontstaat niet zelden over de vertaalslag van doelen naar beheersmaatregelen. De agrarische natuurverenigingen willen graag meer gedeelde verantwoordelijkheid voor de doelen en meer zeggenschap over de daartoe meest geëigende beheersmaatregelen. Die zeggenschap zou bijvoorbeeld tot zijn recht kunnen komen in de procedure naar een gezamenlijk reservaatgebruiksplan toe. De natuurbescherming is niet tegen 'agrarische' zeggenschap over het beheer, maar is bevreesd voor inperking van zijn invloed op de sturing van het beheer en stelt bewezen professionaliteit (op het gebied van natuurbeheer) als belangrijke voorwaarde. Om uit deze kip-ei-situatie te geraken, zullen in fase 2 van het project in elk deelgebied de huidige beheersknelpunten en de oplossingen daarvoor in samenspraak worden geformuleerd en uiteindelijk worden vastgelegd in een reservaatgebruiksplan (zie § 3.5). Een ruimere zeggenschap over het beheer maakt de landbouw 'medeplichtig' aan het halen van de natuurdoelen. Dit wordt soms als een risico gezien (als de doelen niet worden gehaald, is de landbouw ook medeschuldig), maar soms ook juist als positieve stimulans.

Noord-Hollands Landschap en agrarische natuurvereniging De Amstel: zesjarig experiment met collectieve verpachting in de Ronde Hoep

In het Amstelland (NH) zijn het Noord-Hollands Landschap en natuurvereniging De Amstel een zesjarig (2001-2006) experiment aangegaan voor het 150 ha grote reservaatgebied in polder de Ronde Hoep. Het experiment is mede ingegeven door de discussies rond de verdeling van de vergoedingen uit de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) tussen pachter en verpachter in reservaten. Kern van de afspraken is als volgt:

- het reservaat wordt in zijn geheel (collectief) voor zes jaar verpacht aan de agrarische natuurvereniging. Er wordt gestart met een 'proefstuk' van 40 ha;
- de agrarische natuurvereniging heeft recht op de volledige SN-vergoeding voor het pakket 'zeer soortenrijk weidevogelgrasland' (€366,- per ha), maar betaalt in ruil daarvoor als pachtsom de kosten die het NHL maakt: opstellen van een beheerplan en indirecte apparaatkosten. Dit bedrag is vastgesteld op €66,- per ha per jaar. Daarnaast worden de volledige waterschapslasten (ca € 80,- per ha per jaar) doorberekend aan de natuurvereniging. Mocht de SN-subsidie onverhoopt worden afgewezen, dan blijft de pacht prijs ongewijzigd;
- het NHL stelt de natuurdoelen vast, evenals aanvullende maatregelen bovenop het SN-pakket. De agrarische natuurvereniging verplicht zich om de doelen te realiseren en sluit hiertoe met zijn leden passende contracten.

De agrarische natuurvereniging is verantwoordelijk voor de monitoring en legt elke twee jaar verantwoording af aan het NHL. Na vier jaar vindt een tussentijdse evaluatie plaats, na zes jaar wordt bepaald of en hoe het experiment wordt voortgezet.

3.3.2 Keuze voor uitbesteding en criteria daarbij

Wat zelf doen en wat uitbesteden?

De natuurbescherming geeft aan, een klein deel van het beheer zelf te willen uitvoeren. Het gaat dan bijvoorbeeld om:

- 'botanische pareltjes', c.q. zeer waardevolle en/of kwetsbare natuur, zoals veenmosrietlanden en verlandingsvegetaties;
- typen beheer waarvoor speciale, aangepaste apparatuur nodig is die veehouders vaak niet hebben.

Voor de natuurbescherming is 'eigen beheer' (door eigen medewerkers, door de loonwerker) geen principiële, maar vaak een praktische keuze. Als ook boeren kunnen voldoen aan de eisen ten aanzien van apparatuur en kwaliteit van het werk, kunnen wat de natuurbescherming

betreft ook zij het werk doen. Als er veel verschillende boeren een rol hebben in het beheer, kunnen zelfs ecologisch interessante kleinschalige beheersmozaïeken ontstaan.

Wat betreft de aanwezigheid van geschikte apparatuur zouden werktuigcoöperaties uitkomst kunnen bieden. Zowel natuurbescherming als agrarische natuurverenigingen zien dit als interessant idee. Wel blijkt de praktische uitvoerbaarheid soms lastig – zie het initiatief met een gemeenschappelijke maaiboot. Voor de natuurbescherming telt ook de locatie van zo'n werktuigcoöperatie: in de omgeving van eigen werkschuren kunnen de terreinbeheerders het werk gemakkelijker zelf doen dan op afstand daarvan.

Voorkeursvolgorde uitbesteding beheer

In Noord-Holland Midden tekent zich de volgende voorkeursvolgorde af voor uitbesteding van reservaatbeheer:

- primair: uitbesteding van het beheer aan agrarische bedrijven (al dan niet via een natuurvereniging als intermediair) in de directe omgeving;
- pas als dat niet mogelijk blijkt: uitbesteding aan bedrijven op grotere afstand of aan andere typen beheerders (bijv. loonwerkers).

Individuele agrariërs of agrarische natuurvereniging?

Er is lang gesproken over de vraag of er bij samenwerking nu primair met de agrarische natuurverenigingen moet worden samengewerkt of juist met individuele agrariërs die hebben bewezen goede beheerders te zijn. Conclusies van deze discussies zijn:

- a. niemand wil bij voorbaat potentieel goede beheerders uitsluiten – niet alle veehouders zijn immers lid van een agrarische natuurvereniging en sommigen willen dat per se ook niet worden. 'Unieke' uitbesteding, louter aan agrarische natuurverenigingen, wordt niet gewenst geacht. De natuurbescherming wil juist het scala aan beheersmogelijkheden vergroten. En de agrarische natuurverenigingen zien als risico dat zij dan ook zeer lastig beheerbare stukken, waar moeilijk gegadigden voor zijn te vinden, toegeschoven krijgen;
- b. iedereen wil het experiment aangaan om (voor gehele gebieden of delen van gebieden) zaken te doen met agrarische natuurverenigingen. Zo wil Staatsbosbeheer in fase 2 bezien of er voor het gehele Varkensland afspraken kunnen worden gemaakt met de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland;
- c. als er tegelijk zaken worden gedaan met natuurverenigingen en individuele veehouders, is het van cruciaal belang dat dit gebeurt in het kader van een reservaatgebruiksplan, waarbij voor alle partijen volledig transparant is wie met wie praat en welk type afspraken daar worden gemaakt;
- d. het is van belang om te bedenken dat een agrarische natuurvereniging alleen intermediair is naar individuele veehouders toe. Het is bijvoorbeeld niet de bedoeling dat een natuurvereniging de pacht overneemt. Ook blijven er – naast het overkoepelende contract met de vereniging – individuele natuurcontracten met veehouders bestaan.

In de discussies zijn de volgende *voordelen* van uitbesteding aan een agrarische natuurvereniging naar voren gekomen:

- er zijn voordelen op het gebied van beheerscontinuïteit (als een veehouder opzegt, is het aan de vereniging om een nieuwe beheerder te vinden);
- er zijn voordelen op het gebied van schaalgrootte. Soms zijn echter ook individuele veehouders bereid om grote stukken reservaatland te beheren;
- als het aantal veehouders in de directe omgeving beperkt is, kan de vereniging wellicht veehouders uit een ruimere omtrek van het reservaat interesseren;
- er is goede kennis aanwezig over subsidies en over agrarisch natuurbeheer (incl. scholingsmogelijkheden);

- er kan kwaliteit en professionaliteit worden gegarandeerd: de veehouders kan betere begeleiding worden geboden, de leden volgen verplicht cursussen natuurbeheer, etc.;
- de terreinbeheerder heeft maar één aanspreekpunt en één contract;
- de natuurvereniging kan desgewenst ook de verantwoordelijkheid voor het halen van de natuurdoelen, en daarmee een deel van de financiële verantwoordelijkheid, overnemen.

Als *beperkingen* van uitbesteding aan een agrarische natuurvereniging zijn genoemd:

- niet iedereen wil zich laten vertegenwoordigen door de natuurvereniging;
- de natuurvereniging moet voor zijn activiteiten een deel van de vergoeding inhouden, waardoor de betaling aan de veehouder lager is;
- lastiger, c.q. minder directe aansturing van feitelijke beheerders (individuele veehouders), waardoor de kwaliteitsbewaking lastiger is, terwijl de natuurbescherming wel verantwoordelijk is (kan zijn) voor de beheersresultaten. Hier is tegenin gebracht dat er ook met een natuurvereniging scherpe prestatie-afspraken zijn te maken. Je bent dan zelfs sneller klaar dan wanneer je die met individuele veehouders moet overeenkomen

3.3.3 Wijze van uitbesteding

Uitbesteden op prijs of kwaliteit?

Voor de wijze van uitbesteding hebben de betrokkenen de volgende voorkeuren aangegeven:

- Er is een en duidelijke voorkeur voor uitbesteding van grotere oppervlakten tegelijk met solide duurzaamheids- en continuïteitsgaranties.
- Daarbij moeten er – ondanks de landelijk ‘gestandaardiseerde’ SN-pakketten – goede mogelijkheden zijn voor lokaal maatwerk.
- Aanbesteding op basis van louter financiële gronden (gunning aan de laagste bieder) vindt niemand gewenst. Wel kan er sprake zijn van concurrentie op aspecten als kwaliteit (c.q. prijs-kwaliteitverhouding) en duurzaamheid. Als een agrarische natuurvereniging op die punten goede garanties kan bieden, kan zij zich een goede marktpositie verwerven.
- Moet er open inschrijving plaatsvinden of kan ook gericht aan één partij offerte worden gevraagd? SBB heeft – als semi-private uitvoeringsorganisatie van het ministerie – bij uitbesteding boven een bepaald bedrag te maken met regels die onder meer bepalen dat er meer offertes moeten worden gevraagd. Daarvan kan echter worden afgeweken als er goede argumenten zijn. Ook een private organisatie als NM heeft – althans bij besteding van subsidiegelden – te maken met aanbestedingsregels.
- Regionale reseruaatgebruiksplannen fungeren bij voorkeur als raamwerk voor de doelen, maatregelen en prijzen bij uitbesteding. Wat betreft de prijzen ontcom je er waarschijnlijk niet aan om de SN-vergoedingen te hanteren als ‘bestek’ of maximumbedrag.

Kwaliteitsgaranties

Iedereen is er voorstander van om bij de selectie van potentiële (agrarische) beheerders kwaliteits- en continuïteitscriteria te hanteren. Het is cruciaal om vooral gemotiveerde mensen te vinden en niet een hoog gehalte aan bedrijven die louter vanwege Minas graag wat extra grond hebben of ‘groene VUT’ers’ die er over 5 of 10 jaar toch mee ophouden.

Hoe kunnen zulke garanties eruit zien? Daarvoor zijn we mede te rade gegaan bij terreinbeheerders en agrarische natuurverenigingen die voor de uitgifte van reseruaatgrond reeds zulke criteria hanteren (bijv. de Brabantse Duinboeren met Natuurmonumenten en de Friese coöperatie Wald en Finnen met Staatsbosbeheer). De Duinboeren en Natuurmonumenten hebben het verst ontwikkelde systeem, waarbij punten worden toegekend

aan de afzonderlijke criteria en een speciale commissie beslist over de toekenning (Rienks & Van den Berg 2001). Het elegante van het Duinboeren-puntensysteem is dat de criteria niet uitsluitend zijn: een bedrijf hoeft niet per se biologisch te zijn, maar moet dan op andere terreinen goed scoren.

In tabel 4 geven we een overzicht van mogelijke beoordelings- en selectiecriteria. Overigens zijn niet alle van de in de tabel genoemde criteria even goed operationeel te maken (bijv. die ten aanzien van de ‘houdingsaspecten’ van de agrariër). In de tabel zijn de resultaten opgenomen van een eerste invuloefening door enkele betrokkenen in Noord-Holland Midden. Daarbij is voorgesteld om een tweedeling aan te brengen in de criteria:

- criteria die randvoorwaardelijk zijn: deze gelden voor alle potentiële beheerders;
- criteria die deel uitmaken van het scoresysteem.

Tabel 4. Scoretabel voor selectie van beheerders

Mogelijke kwaliteitscriteria	voorbeeld-score
1. Het bedrijf is een ‘volwaardig’ agrarisch bedrijf (> 80 sbe).	1-2
2. Het bedrijf heeft zicht op continuïteit (leeftijd, opvolgingssituatie).	3
3. De toebedeelde grond ligt dicht bij (bijv. maximaal 5 km van) de bedrijfsgebouwen.	2
4. De boer heeft een biologische bedrijfsvoering.	1-2
5. De boer heeft aantoonbare kennis van natuurbeheer (bijv. doordat hij met goed gevolg cursussen heeft gedaan).	2
6. De boer heeft aantoonbare ervaring met natuurbeheer op zijn eigen bedrijf.	2
7. De boer heeft al eerder (naar tevredenheid) reservaatgrond beheerd.	1
8. De boer is lid van een agrarische natuurvereniging.	1-2
9. Het bedrijf beschikt over een bedrijfs(natuur)plan.	3
10. De boer heeft zijn zaken t.a.v. milieu en dierenwelzijn goed voor elkaar (bijv.: blijft binnen Minas-verliesnormen, heeft benodigde milieuvergunningen, doet mee aan milieuprojecten).	0-1
11. De grond vervult een duidelijke rol binnen de bedrijfsvoering. D.w.z. het gewas wordt aan de eigen dieren gevoerd of komt direct in de menselijke voedingskringloop terecht. Dit criterium is bedoeld om te voorkomen dat de grond alleen vanwege Minas wordt gepacht.	2-3
12. De boer heeft een positieve instelling: betrouwbaar, gericht op overleg.	2-3
13. Het bedrijf staat (bij de KvK) geregistreerd als onderneming en werkt veilig (volgens Arbo-normen).	0
Legenda scores: 0 = niet van belang, c.q. afdoende als wordt voldaan aan wettelijke eisen 1 = matig belangrijk 2 = belangrijk 3 = zeer belangrijk	

Certificering

Beheerders / bedrijven die voldoen aan de randvoorwaardelijke criteria en boven een bepaalde score uitkomen op de overige criteria, zouden in aanmerking kunnen komen voor een certificaat ‘erkend reservaatbeheerder’. Naast een beoordelingssysteem voor de professionaliteit van de beheerder zijn ook beoordelingssystemen voor de kwaliteit van het beheer zelf denkbaar. Zo heeft SBB een intern kwaliteitsbewakingssysteem. In overleg tussen natuurbescherming en landbouw zou een dergelijk systeem voor agrarisch reservaatbeheer kunnen worden ontwikkeld. De agrarische natuurvereniging Waterland overweegt ook een cursus reservaatbeheer, die kan leiden tot een certificaat ‘erkend reservaatbeheerder’.

3.4 Samenwerking in gebieden in eigendom bij agrariërs

In gebieden met een hoofdfunctie natuur die in agrarische eigendom zijn, kan de agrariër besluiten om bestaande natuurwaarden te behouden of nieuwe natuur te ontwikkelen en daartoe een aanvraag in te dienen bij de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN). Voor functiewijziging van landbouwgrond naar natuur is in de SN een aparte voorziening opgenomen, waarbij de agrariër – naast een jaarlijkse beheersvergoeding – een vergoeding krijgt voor de waardedaling van de grond. De provincie moet aangeven in welke gebieden dit ‘particulier beheer’ mogelijk is.

In Noord-Holland is in overleg tussen provincie, landbouw en natuurbescherming besloten dat particulier beheer in beginsel mogelijk is op alle niet-verworven gronden, mits de natuurdoelen redelijkerwijs door agrariërs kunnen worden gerealiseerd – zie hoofdstuk 2. Omdat het project zich uitstrekt tot buiten de verworven reservaten en de niet-verworven gronden – tezamen met de beheersgebieden – sterk bijdragen bij aan de realisering van een kwalitatief sterke EHS, lijkt het goed om in het verdere overleg (fase 2) het beheer van niet-verworven gronden met een hoofdfunctie natuur volwaardig mee te nemen.

Ook in deze situatie zou de beheersarrangementenmatrix kunnen worden ingevuld, waarbij vooral de mogelijke rollen van de natuurbescherming interessant zijn. Over deze situatie is in het project nog weinig ‘huiswerk’ gedaan. Wel is gesteld dat het fraai zou zijn als boeren en natuurbescherming onderling als elkaars ‘beheersadviseurs’ zouden kunnen fungeren, waarbij de natuurbescherming ook inbreng zou kunnen hebben bij natuurbeheer op landbouwgrond. Een concreet voorbeeld daarvan is Bodegraven-Noord, waar een experiment loopt van Natuurmonumenten met twee agrarische natuurverenigingen over natuurbeheer op landbouwgrond met NM als beheersadviseur (zie kader).

Natuurmonumenten en agrarische natuurverenigingen in Bodegraven-Noord: ‘Reservaatbeheer’ op boerenland

In het Zuid-Hollandse Bodegraven-Noord zijn Natuurmonumenten en de agrarische natuurverenigingen *De Parmey* en *Rietveldse Kade* een tweejarig experiment (2000-2001) aangegaan met reservaat-achtig natuurbeheer op boerenland. Dit na een lange en gespannen historie van grondclaims en discussies over eigendom en beheer. Door kavelruil heeft Natuurmonumenten aan de boeren 100 ha grond ter beschikking gesteld die NM buiten het aangewezen reservaatgebied had aangekocht als ruilgrond. De natuurverenigingen zijn de verplichting aangegaan om op eigen grond binnen het reservaatgebied reservaatbeheer toe te passen. Natuurmonumenten stelde hierbij natuurbeheerskennis ter beschikking. Als vergoeding voor het natuurbeheer betaalden de boeren voor de NM-grond een verlaagde pacht. Doel was om boeren ervaring te laten opdoen met reservaatbeheer en op termijn zowel de eigendom als het beheer van gebieden met hoofdfunctie natuur in handen van boeren te laten komen (particulier beheer). Zo konden naar verwachting de natuurdoelen van de EHS sneller worden gerealiseerd dan op de traditionele manier (zie Guldmond & Terwan 2001). Het experiment is uiteindelijk vastgelopen op de regelingen van het Programma Beheer, waarbij het niet goed mogelijk bleek om de financiering van het beheer rond te krijgen. Nu wordt overwogen om – wederom op experimentele basis – aan de slag te gaan met het door Alterra ontwikkelde concept van ‘erfdienstbaarheid’, waarbij de vergoeding mede wordt gebaseerd op de agrarische grondwaarde.

3.5 Samenwerking vastleggen in reservaatgebruiksplan

De samenwerkingsafspraken kunnen worden vastgelegd in een reservaatgebruiksplan. Dit plan, op te stellen op regionaal of lokaal niveau, is aanvullend op de beleidsmatige

gebiedsplannen, die de toepassing van het Programma Beheer regelen. In een reservaatgebruiksplan wordt gedetailleerd vastgelegd hoe het beheer van het gebied wordt geregeld: wie doet wat en op welke plaats? De projectpartners zijn voorstander van zo'n plan, dat de resultante kan zijn van de gebiedsgewijze besprekingen in fase 2 van dit project – zie hoofdstuk 6.

4. Kosten en financiering van reservaatbeheer

Belangrijk onderdeel van het project is het in beeld brengen van de maatregelen en kosten van reservaatbeheer in Noord-Holland Midden. Om los te komen van de actuele knelpunten en discussies, is een fictief reservaat bedacht dat representatief is voor deze streek – hierover straks meer. Uiteraard zijn zulke berekeningen altijd vatbaar voor discussie, omdat de uitkomsten sterk afhankelijk zijn van de gehanteerde aannamen en de kosten in de praktijk bovendien sterk afhangen van de organisatie van het beheer. Toch is een beter inzicht in de beheerskosten bijzonder waardevol, en wel om twee redenen:

1. Alle betrokken partijen waren het er tevoren reeds over eens dat een kwalitatief goed beheer van natuurgebieden in Noord-Holland Midden meer geld kost dan wat er nu beschikbaar is vanuit het Programma Beheer. Solide berekeningen kunnen deze hypothese onderbouwen en kunnen de basis vormen om gezamenlijk (landbouw en natuurbescherming) veranderingen te bepleiten.
2. De rekensystematiek kan, als daarover consensus bestaat tussen alle betrokkenen, door zijn transparantie fungeren als belangrijk onderdeel van de ‘gereedchapskist’ voor de gebiedsbesprekingen in fase 2 van het project. Dan kunnen vervolgens per deelgebied meer specifieke kostenberekeningen worden gemaakt aan de hand van de plaatselijke situatie en de plaatselijke beheersafspraken.

Vanwege de gevoeligheid van de materie leze men terdege de aannamen die bij de berekeningen zijn gehanteerd – zie § 4.1 en 4.2 – en de discussie over de resultaten in § 4.3.

4.1 Opzet en natuurdoelen fictieve reservaat

De projectgroep heeft een fictief reservaat ontworpen dat in beginsel de gehele ‘veenweidebiotoop’ omvat. Daarbij gaan we uit van de huidige natuurdoelen en laten plannen voor bijvoorbeeld grootschalige moerasontwikkeling buiten beschouwing. Datzelfde geldt voor doelen op het gebied van:

- landschap(selementen). (Meer) opgaande begroeiing is in Noord-Holland Midden ongewenst. En het open houden van het landschap wordt eigenlijk automatisch al bereikt door het nastreven van andere veenweide-doelen;
- water (kwaliteit, slootleven). Dergelijke doelen zijn in het kader van dit onderzoek lastig te operationaliseren. Niettemin worden waterkwaliteit en slootleven steeds belangrijker thema’s, waarover wellicht ook afspraken kunnen worden gemaakt tussen landbouw en natuurbescherming (zij het vooralsnog zonder financiële dekking van overheidswege).

Wel nemen we bij de kostenberekeningen de kosten van slootonderhoud (baggeren, schoning) mee, omdat naar het idee van de projectgroep een goed reservaatbeheer in een waterrijk gebied als Noord-Holland Midden niet zonder een goed slootonderhoud kan. Daarbij is echter geen rekening gehouden met eventuele extra kosten voor natuurvriendelijk onderhoud.

De natuurdoelen zijn als volgt geformuleerd:

1. Weidevogels. Het gaat hier om het volledige spectrum aan graslandbroeders, van algemeen tot zeer kritisch: we streven een volledige weidevogelgemeenschap na. We hanteren weidevogels als primair natuurdoel op 90% van de oppervlakte. We gaan uit van een mozaïek van verschillende beheersvormen en hanteren hierbij een driedeling:
  - a. ‘kemmaan-watersnipgrasland’: 20% van de oppervlakte.
  - b. ‘gruttograsland’: 40% van de oppervlakte;
  - c. ‘kievit-gruttograsland’: 30% van de oppervlakte.

Meer algemene soorten zoals de kievit zijn in het reservaat geen beheersdoel, maar het gevolg van het creëren van een beheersmozaïek met foerageerbiotoop voor de meer kritische soorten en de aanname dat de meer kritische soorten in de praktijk niet op elk reservaatperceel aanwezig zijn.

Vertaald in termen van de Subsidieregeling Natuurbeheer hebben we het hier over een mengvorm van de pakketten ‘soortenrijk weidevogelgrasland (gruttotype)’ en ‘zeer soortenrijk weidevogelgrasland (kemmaantype)’.

2. Waar het gaat om botanische doelen, hanteren we geen aparte doelstelling voor bloemrijke graslanden. Deze zijn eventueel een afgeleide van de weidevogeldoelen. Wel formuleren we botanische doelen (en wel voor 10% van de oppervlakte van het fictieve reservaat) voor ‘moerassige’ elementen zoals:
  - a. rietland (min of meer cultuurrietland);
  - b. veenmosrietland;
  - c. jonge verlanding.

4.2 Werkwijze en aannamen bij de berekeningen

Op basis van de beschreven natuurdoelen is een uitgebreid overzicht gemaakt van bijbehorende maatregelen en van de kosten van deze maatregelen. Deze staan in detail beschreven in bijlage 1. In deze paragraaf beschrijven we de belangrijkste aannamen bij de berekeningen en een aantal discussiepunten die we daarbij tegenkwamen.

Normkostensystematiek gebruikt

Bij de berekeningen is de zogeheten ‘normkostensystematiek’ gebruikt, waarbij alle werkzaamheden die (direct of indirect) ten dienste staan van het natuurbeheer worden gedefinieerd en begroot. Deze systematiek is ook de basis voor de Programma Beheervergoedingen in gebieden met hoofdfunctie natuur en voor de eigen systematiek die Staatsbosbeheer hanteert in zijn financieringsafspraken met het ministerie. In deze systematiek is er dus – in tegenstelling tot de vergoedingen op basis van de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN) – geen relatie met de agrarische productie, c.q. met opbrengstderving. Wel hebben we een ‘eigen’ normkostensystematiek gebruikt, die op onderdelen afwijkt van die van het ministerie of van Staatsbosbeheer – daarop komen we later terug.

Er zijn ook verschillende andere manieren om de kosten van natuurbeheer te berekenen. In veel gevallen zijn die gekoppeld aan de agrarische productie en wordt er opbrengstderving berekend ten opzichte van een optimale productie (SAN) of wordt er een (aan te vullen) exploitatietekort berekend. Bijlage 2 geeft enkele voorbeelden van andere rekenmethoden en hun uitkomsten voor bedrijven met een hoofdfunctie natuur.

De laatste jaren gaan er steeds meer stemmen op om de vergoedingen voor natuurbeheer te ‘ontkoppelen’ van de agrarische productie en te voorzien van een zelfstandige beloningsgrondslag of onderdeel te maken van marktwerking. Van het eerste is de normkostensystematiek een voorbeeld, maar hierover zijn ook andere ideeën (bijv. beloning naar ecologische betekenis).

Categorieën maatregelen en kosten

We onderscheiden twee categorieën met in totaal vijf typen maatregelen en kosten:

1. Investerings benodigd voor een goed reservaatbeheer. Het gaat om drie typen investeringen:

- a. inrichtingsinvesteringen op ‘bedrijfsniveau’ terwille van een juiste waterhuishouding en ontsluiting (in molens, dammen, hekken kavelpaden etc.). Bij SBB tellen deze niet mee in de normkostensystematiek, maar SBB brengt ze wel in kaart als eenmalige investeringen. Ook in onze systematiek hebben we ze voorlopig apart gezet als inrichtingsinvesteringen. Niet meegenomen zijn inrichtingsinvesteringen die in landinrichtings- of waterschapsverband worden getroffen;
  - b. investeringen in varend materieel of ander ‘aangepast’ materieel voor de specifieke situatie in Noord-Holland Midden. Deze investeringen verrekenen we waar mogelijk in de uurprijs van de beschreven activiteiten. Dat bleek lastig, want voor het uurtarief maakt het een groot verschil of iemand die investeringen moet doen voor 10 ha of voor 250 ha vaarland. Dit raakt aan de organisatie van het beheer: hoe en door wie wordt het beheer uitgevoerd? Biedt de eigenaar het beheer aan aan de laagste bidder, valt er iets regelen met collectieve investeringen (vgl. maaiboot) etc. Vooralsnog hebben we een *best professional guess* gemaakt voor de kosten van kleinschalig beheer (op bedrijfsniveau of uitbesteed aan de loonwerker);
  - c. investeringen in en afschrijving op gebouwen. Omdat we uitgaan van de situatie waarin wordt samengewerkt met zittende bedrijven in of rond het natuurgebied (dus niet van een eigen natuurbeschermingsbedrijf), laten we deze kosten in beginsel buiten beschouwing: deze vallen onder het ‘ondernemerschap’.
2. Praktische beheersmaatregelen ‘in het veld’. Hier is een tweedeling gehanteerd:
- a. activiteiten ‘in het veld’ die direct te maken hebben met het natuurbeheer, zoals maaien en beweiden.
  - b. activiteiten die wel thuishoren in een (agrarische) bedrijfsvoering, maar niet direct ten dienste staan van het natuurbeheer. Denk aan alle activiteiten op stal, aan veecontrole en diergezondheidsmaatregelen. Vanuit dezelfde filosofie als geschetst onder 1c, laten we deze kosten in beginsel buiten beschouwing. Daarmee volgen we in grote lijnen de systematiek van SBB en Programma Beheer (SN). Maar omdat zowel SBB als SN de substantiële post ‘veecontrole’ wel meenemen, en zelfs onder de directe beheerskosten, maken we hiervoor een uitzondering.

Kortom, vooralsnog is ervoor gekozen om alle activiteiten en kosten in beeld te brengen die rechtstreeks verband houden met het natuurbeheer – een nadere selectie kan daarna altijd nog plaatsvinden). Buiten beschouwing zijn gelaten de investeringen en activiteiten die logischerwijs gepaard gaan met veehouderij, maar niet direct ten dienste staan van het natuurbeheer – deze rekenen we onder het ‘agrarisch ondernemerschap’.

Controverses ondervangen met een minimum- en een maximumvariant

Er is geen volledige consensus bereikt over de vraag welke zaken horen bij ‘goede landbouwpraktijk’ of wensen en eisen voortvloeiend uit ‘maatschappelijk verantwoord ondernemen’, en de maatregelen die strikt nodig zijn voor het natuurbeheer. Dat speelt bijvoorbeeld ten aanzien van:

- greppelen, bloten, rollen en slepen (uiteraard buiten het broedseizoen). De veehouders zijn geneigd om het land ‘goed bij te houden’ (bijv. tweemaal per jaar greppelen, in het voorjaar slepen en in het najaar bloten). De natuurbescherming is geneigd om het land wat minder ‘netjes’ te houden, maar is op onderdelen (voorjaarswerkzaamheden, bloten) ook onderling verdeeld. Uiteindelijk is overeenstemming bereikt over een post ‘tegengaan verruiging’, die bestaat uit combinaties van maatregelen waarvan rollen, slepen, bloten en bestrijding van ‘verpitrussing’ onderdeel kunnen uitmaken. Hierover kunnen ad hoc afspraken worden gemaakt tussen natuurbescherming en landbouw;
- de omgang met vee. De natuurbescherming doet minder intensief aan veetoezicht en vindt het onontkoombaar dat een deel van het vee in het voorjaar op stal blijft. De veehouders

kijken hier anders tegenaan. Dit raakt aan de manier van het bedrijven van veehouderij, die – zeker waar het gaat om dierenwelzijn en diergezondheid – ook aan steeds indringender maatschappelijke wensen moet voldoen – zie bijvoorbeeld het advies van de Commissie-Wijffels. Soms leveren deze wensen en eisen spanningen op met het natuurbeheer en met de publieke functie (openstelling).

Hier spelen steeds de vragen:

- zijn de werkzaamheden noodzakelijk voor het natuurbeheer?
- zijn ze schadelijk voor het natuurbeheer?
- wie bepaalt wat er gebeurt, hoe is het beheer georganiseerd?

De verschillen van mening hebben we ondervangen door op onderdelen een minimum- en een maximumvariant te onderscheiden. In fase 2 van het project kunnen deze worden uitgediscussieerd op basis van de situatie ter plekke.

Verhouding rijland-vaarland

Het fictieve reservaat bestaat voor 60% uit rijland en voor 40% uit vaarland. Dit is voor Noord-Holland Midden een representatieve situatie. Maar plaatselijk kan de situatie sterk verschillen – in sommige gebieden is het aandeel vaarland veel kleiner of juist veel groter. Om een idee te geven van de mate waarin het aandeel vaarland de uitkomsten beïnvloedt, zijn de weidevogelvarianten ook doorgerekend voor een situatie met 100% rijland en voor één met 100% vaarland.

Aannamen vaarland

Voor vaarland zijn de ‘taaktijden’ aanmerkelijk hoger dan voor rijland en hebben we te maken met aparte investeringen in varend materieel. Aannamen:

- voor elke activiteit rekenen we voor het heen en terug varen (tenzij anders vermeld) een half uur per werkgang (= aantal malen dat heen en weer gevaren moet worden). Aanname daarbij is dat het vaarland op gemiddeld 1,5 km van de boerderij ligt;
- voor een adequate bedrijfsvoering zijn 3 boten nodig (een ‘speedboot’ en een grote en kleine transportboot) en een reservemotor. We rekenen met een jaarlijkse afschrijving van 10 à 15% op een investeringsvolume van €90.750,-, ofwel met grofweg €9.000,- tot €13.500,- per jaar. Deze kosten zijn waar mogelijk verdisconteerd in de tarieven van vaaruren.

Beheer met rundvee

Vanwege de representativiteit gaan we er van uit dat het reservaat wordt beheerd met rundvee. Of het gaat om melkvee of vleesvee maakt voor de berekeningen niet uit: deze zijn immers niet gerelateerd aan de opbrengsten uit melk of vlees. Om deze reden maakt het ook niet uit of het gaat om een biologisch of niet-biologisch bedrijf. Ook de extra benodigde arbeid voor melkveehouderij komt in de berekeningen niet terug, omdat deze valt onder het ‘agrarisch ondernemerschap’ en niet direct ten dienste staat van het natuurbeheer.

Gehanteerde uurtarieven

Er is gerekend met uurtarieven van €27,23 voor arbeid en een gemiddelde van €56,72 voor machine-uren (incl. arbeid).

Voor zover de gehanteerde uurtarieven voor ons traceerbaar waren, blijken er echter ook andere, zeer uiteenlopende tarieven in omloop:

- de normkostensystematiek van het Programma Beheer gaat uit van een bedrag van €18,15 per uur voor louter arbeid, ongeveer €29,50 per uur voor machine-uren (incl. arbeid) en €39,93 voor monitoring;

- Staatsbosbeheer gaat in zijn normkostensystematiek uit van uurtarieven tussen €27,23 en €34,- voor de werkzaamheden die in eigen beheer worden gedaan;
- het NHL hanteert een bedrag van €26,77 per uur voor arbeidskosten, maar komt met alle machinekosten en uitbesteding voor weidevogelbeheer tot een all-in uurtarief van €65,34 en voor veenmosrietland tot een all-in tarief van €46,74 per uur.

De projectgroep is van mening dat de door ons gehanteerde uurtarieven een goed beeld geven van de kosten in Noord-Holland Midden.

Verhouding tot kostenopbouw SN-pakketten

Om de berekeningen vergelijkbaar te maken met die van het Programma Beheer (Subsidieregeling Natuurbeheer), is de volgende methode gevolgd:

- a. als referentiepakketten hebben we genomen de twee SN-pakketten voor weidevogelgrasland (gruttotype en kempaantype) en het SN-pakket voor veenmosrietland;
- b. vervolgens zijn de eigen berekeningen op twee manieren herberekend:
  - alle door ons onderscheiden werkzaamheden zijn ook doorgerekend tegen de (veelal lagere) uurtarieven van de SN (zie boven);
  - daarna zijn bovendien de werkzaamheden weggelaten die de SN niet onderscheidt, zodat met identieke uurtarieven en kostenposten wordt gerekend. In dat geval zijn alleen de ‘taaktijden’ (aantal uur per werkzaamheid) nog onderscheidend. In dit geval zijn overigens vanwege de vergelijkbaarheid ook de kostenposten uit de SN meegerekend die wij niet onderscheiden, zoals de substantiële (niet nader gedefinieerde) post ‘indirecte beheerskosten’.

Berekening van de opbrengsten

De uiteindelijke beheerskosten zijn, berekend volgens de normkostensystematiek, de resultante van kosten minus opbrengsten. Het is lastig te berekenen hoeveel een hectare ‘natuurgrasland’ oplevert. Berekenen van de voederwaarde-opbrengst (in kVEM) is niet realistisch: ‘natuurgras’ is nagenoeg onverkoopbaar, dus de opbrengst moet óf op nul worden gesteld (ontbreken van marktwaarde) of de voederwaarde moet ter plekke worden verzilverd in de vorm van melk- en/of vleesproductie. Van dat laatste zijn wel getallen beschikbaar of te berekenen, maar we leggen dan toch weer een koppeling met de agrarische opbrengst.

Daarom is gekozen voor de volgende benadering:

- de opbrengst van laat (na 15 juni) gemaaid gras verrekenen we tegen de verkoopprijs van stro: €68,- per ton;
- de opbrengst van eerder (voor 15 juni) gemaaid gras verrekenen we tegen de verkoopprijs van graszaadhooi: €79,40 per ton.

De opbrengsten van rietland zijn – overigens net als in de SN – op nul gesteld.

Opbrengsten uit verpachting niet meegerekend

In de SBB-normkostensystematiek worden ook de opbrengsten uit ingebruikgeving (bijv. pacht) verrekend, in de SN-systematiek niet. Ook wij hebben deze buiten beschouwing gelaten, omdat ze strikt genomen niet van doen hebben met de kosten en baten van het reservaatbeheer. De SN-systematiek resulteert in een netto-hectaresaldo, dat de zuivere kosten van het natuurbeheer weergeeft. Het is vervolgens een kwestie van marktwerking of een veehouder bereid is om te betalen voor het gebruiksrecht van grond met een negatief ha-saldo.

4.3 Resultaten van de berekeningen

In deze paragraaf presenteren we de eindresultaten van de berekeningen die in bijlage 1 uitgebreid staan beschreven. Zoals in § 4.2 naar voren kwam, zijn de kosten op verschillende manieren berekend:

- a. allereerst is een *best professional guess* gemaakt van de benodigde activiteiten en de daarbij behorende ‘taaktijden’ (tijdbeslag). Verschillen van inschatting hebben daarbij geleid tot een minimum- en een maximum-variant;
- b. het fictieve reservaat kent 60% rijland en 40% vaarland. Om te zien hoe bepalend deze verhouding is, zijn (althans voor het weidevogelbeheer) beide varianten ook doorgerekend voor situaties met 100% rijland en 100% vaarland;
- c. daarna is de minimum-variant (voor de uitgangssituatie met 60% rijland en 40% vaarland) herberekend volgens de systematiek van de Subsidieregeling Natuurbeheer, en wel op twee manieren:
  - eerst zijn de door ons onderscheiden activiteiten en ingeschatte aantallen uren vermenigvuldigd met de uurtarieven zoals de SN die hanteert;
  - vervolgens zijn de werkzaamheden die de SN niet onderscheidt, achterwege gelaten en de begrotingsposten die alleen de SN onderscheidt, toegevoegd. Op deze manier stemmen de uurtarieven én de begrotingsposten overeen.

Resultaten weidevogelbeheer

De resultaten van de kostenberekeningen voor weidevogelbeheer (tabel 5 en bijlage 1, tabel 8) laten het volgende beeld zien:

- a. als we alle onderscheiden posten meenemen, liggen de kosten van het nagestreefde beheer tussen €1.000,- en €1.350,- per ha. Er is een vrij groot verschil (35%) tussen de minimaal en maximaal ingeschatte benodigde inspanningen;
- b. kijken we alleen naar de directe beheerskosten, dan liggen deze tussen €810,- en €1.050,- per ha (zie tabel 8 in bijlage 1);
- c. substantiële kostenposten zijn (bijlage 1, tabel 8):
  - onderhoud en bediening van molens, dammen, paden en hekken (de ‘infrastructuur’);
  - het uitrijden van ruige mest;
  - de grasoogst (maaien, schudden, wiersen, persen, transport);
  - het veetoezicht;
- d. de verhouding tussen rijland en vaarland is sterk bepalend voor de resultaten. In een situatie met 100% rijland liggen de kosten tussen €660,- en €1.000,- per ha, in een situatie met 100% vaarland bedragen deze bij benadering het dubbele: tussen €1.400,- en €1.860,- per ha. Vooral het uitrijden van ruige mest, de grasoogst en het verwijderen van vee kosten in vaarland aanmerkelijk meer tijd.

Vergelijking met SN-weidevogelpakketten

Er zijn belangrijke verschillen met de berekeningen zoals de SN die hanteert (tabel 6 en bijlage 1, tabel 9). De SN komt voor het weidevogelpakket ‘gruttotype’ op een saldo van €229,- per ha en voor het pakket ‘kemphaantype’ op €366,-. De verschillen hebben drie oorzaken:

1. uiteraard: de SN hanteert aanmerkelijk lagere uurtarieven voor de begrote activiteiten. Volgens de inschatting van de projectgroep zijn deze tarieven in Noord-Holland Midden voor een professioneel beheer niet realistisch. Herberekenen we niettemin de door ons onderscheiden activiteiten en taaktijden conform de SN-uurtarieven, dan komt de minimum-variant op een saldo van €559,-. Dat is weliswaar 44% lager dan de door ons berekende kosten, maar nog altijd 140% (gruttotype) resp. 50% (kemphaantype) hoger dan de vergoedingen voor de SN-pakketten. Deze factor verklaart de verschillen dus slechts ten dele;

2. de SN-pakketten onderscheiden minder, resp. andere kostenposten. Dat geldt met name voor:

- afschrijving op investeringen in ‘infrastructuur’ (molens, dammen, hekken etc.);
- onderhoud van dezelfde ‘infrastructuur’;
- kosten voor het verwijderen van vee en diergezondheid;
- kosten van bekalking;
- kosten van slootonderhoud (baggeren, schonen).

Andersom onderscheidt de SN enkele posten die wij niet onderscheiden of hooguit ‘p.m.’ hebben opgenomen, zoals het snoeien van bomen en takken en recreatieve activiteiten (onderhouden bebording), en een substantiële, niet nader gedefinieerde post ‘indirecte beheerskosten’. Rekenen we met dezelfde kostenposten als de SN (en met dezelfde uurtarieven), dan komen de kosten van de minimum-variant op €444,-. Dat is 55% lager dan de door ons berekende kosten van deze variant, maar nog steeds 93% (gruttotype) resp. 21% (kemphaantype) hoger dan de SN-vergoedingen;

3. de resterende verschillen zijn te verklaren uit hogere arbeidsaanspraken door de specifieke omstandigheden (waterrijkdom, aanwezigheid van een substantieel aandeel vaarland) in Noord-Holland Midden. Hierdoor kost een aantal werkzaamheden (opnieuw met name het onderhoud van dammen, het uitrijden van ruige mest, de grasoogst en het veetoezicht) meer tijd dan de genormeerde aantallen uren in de SN.

Onontkoombare conclusie is dat de SN-vergoedingen niet toereikend zijn om in Noord-Holland Midden een kwalitatief goed reservaatbeheer te bekostigen.

Tabel 5. Berekende hectaresaldi (kosten minus opbrengsten) van een fictief weidevogelreservaat in Noord-Holland Midden bij verschillende verhoudingen tussen rijland en vaarland

	minimum-kosten (€per ha)	maximum-kosten (€per ha)
60% rijland, 40% vaarland	1.000	1.353
100% rijland	661	998
100% vaarland	1.409	1.862

Tabel 6. Kosten van de minimum-variant (60% rijland, 40% vaarland) vergeleken met en herberekend conform de tarieven en kostenposten van de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN)

rekenvariant	kosten (€per ha)
kosten minimum-variant (eigen berekeningen)	1.000
vergoeding SN-pakket weidevogelgrasland gruttotype	229
vergoeding SN-pakket weidevogelgrasland kemphaantype	366
minimum-variant herberekend conform uurtarieven SN	559
minimum-variant herberekend conform tarieven en kostenposten SN	444

Resultaten botanisch beheer

De resultaten van de kostenberekeningen voor botanisch beheer (als referentie is genomen: veenmosrietland) laten het volgende beeld zien (tabel 7 en bijlage 1, tabel 10):

- a. de kosten van rietlandbeheer zijn begroot op minimaal €2.302,- en maximaal €2.423,-. Vergeleken met de kostenberekening voor weidevogelbeheer zijn de verschillen tussen de minimaal en maximaal benodigde inspanningen hier veel kleiner (circa 5%). Dat wil zeggen: er is grotere consensus over de begroting van de werkzaamheden;

- b. de kosten bestaan voor het overgrote deel uit directe beheerskosten, waarbij maaien en afvoeren de belangrijkste kostenpost vormen (goed voor 75 à 80% van de totale kosten).

Vergelijking met SN-pakket veenmosrietland

De eigen berekening leidt tot een aanmerkelijk hoger bedrag dan het bedrag dat de SN in petto heeft voor veenmosrietland: €755,- per ha. De SN-bedragen voor andere typen moerassige elementen, zoals jonge verlanding en brakwaterverlanding, zijn nog (veel) lager. De verschillen zijn gelegen in dezelfde drie factoren als we bij weidevogelbeheer beschreven:

1. Andere uurtarieven. Bij een grote arbeidspost als maaien en afvoeren, tikt zo'n verschil flink aan. Rekenen we de door ons onderscheiden kostenposten door tegen SN-tarieven, dan dalen de kosten in de minimum-variant tot €1.253,- (tabel 7). Dat is een daling met 45%, maar nog altijd 66% hoger dan de SN-vergoeding.
2. De SN rekent geen kosten voor:
  - investeringen in molens;
  - onderhoud van molens, dammen en kavelpaden;
  - bekalken;
  - afrasteren van het rietland.

Rekenen we alleen de SN-posten door tegen SN-tarieven, dan komen de kosten op € 1.230,-. Het verschil met de vorige berekening is klein, omdat het SN-pakket een substantiële post voor indirecte beheerskosten kent. Het verschil met de SN-vergoeding blijft groot: 39%.

3. Het resterende verschil is louter terug te voeren op hogere arbeidsaanspraken van maaien en afvoeren.

Tabel 7. Berekende kosten van rietlandbeheer, vergelijking met en herberekening conform de tarieven en kostenposten van de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN)

rekenvariant	kosten (€per ha)
kosten minimum-variant (eigen berekeningen)	2.302
kosten maximum-variant (eigen berekeningen)	2.423
vergoeding SN-pakket veenmosrietland	755
minimum-variant herberekend conform uurtarieven SN	1.253
minimum-variant herberekend conform tarieven en kostenposten SN	1.230

Discussie

De berekende kosten zijn relatief hoog en tonen – zoals was te verwachten – een grote afhankelijkheid van de gehanteerde aannamen (in termen van het aandeel vaarland, de gehanteerde uurtarieven en de onderscheiden kostenposten). Deze factoren kunnen – ook binnen Noord-Holland Midden – per gebied sterk verschillen en zijn mede afhankelijk van het gekozen 'beheersarrangement'. In fase 2 kunnen de kosten voor elk van de deelgebieden worden gepreciseerd.

Daarnaast houdt het apart benoemen van alle werkzaamheden het risico in zich dat de posten iets worden 'overbegroot'. In de praktijk wordt een aantal werkzaamheden in het veld immers vaak gecombineerd. Zo worden activiteiten als veetoezicht, aan en uit zetten van molens etc. vaak gedaan 'als men toch in het land is'. Dit risico geldt echter voor alle normkostenberekeningen en niet specifiek voor de onze.

Alle rekentechnische mitsen en maren in ogenschouw genomen, geven de rekenresultaten echter een duidelijke aanwijzing dat de kosten van reservaatbeheer in Noord-Holland Midden hoger zijn dan de financiën die het Programma Beheer daarvoor nu beschikbaar stelt. Ook als we onze berekeningen zoveel mogelijk gelijkgeschakelen met die van de SN, resteren

verschillen in arbeidsaanspraken die deels zijn terug te voeren op de aanwezigheid van vaarland en deels op het arbeidsintensieve karakter van natte veengrond als zodanig. Ook de kosten van veehouderij in natuurgebieden die door anderen langs andere weg zijn berekend (zie bijlage 2) liggen doorgaans aanmerkelijk hoger dan de SN-vergoedingen. In die zin zijn de resultaten niet echt verrassend, zij het dat in situaties met veel vaarland de verschillen met de beschikbare vergoedingen wel heel groot zijn.

4.4 Financieringsmogelijkheden

Waar het gaat om de financiering van het reservaatbeheer, hebben we tot dusverre alleen gesproken over de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN). Belangrijke vraag is uiteraard of en hoe de SN beter geschikt kan worden gemaakt voor financiering van het beheer zoals dat in Noord-Holland Midden aan de orde is. Met wat creativiteit zijn er echter ook andere geldbronnen aan te boren voor financiering van het beheer. Daarbij maken we onderscheid tussen bronnen voor incidentele uitgaven en die voor structurele financiering (zie ook Edel e.a. 1995 en *Groen licht voor proefgebied Waterland 1997*).

Financieringsbronnen voor incidentele uitgaven

Incidentele uitgaven, bijv. voor achterstallig onderhoud of investeringen in speciale apparatuur, zijn vaak gemakkelijker financierbaar dan structurele uitgaven. Te denken valt aan:

- a. EU-regelingen zoals LIFE, een omvangrijk natuurfonds, primair voor projecten in gebieden die onder de Vogelrichtlijn of Habitatrichtlijn vallen. Hieruit heeft het NHL nu subsidie gekregen voor het ‘opknappen’ van het Ilperveld;
- b. subsidies uit LNV- en provinciale regelingen voor plattelandsontwikkeling en natuurbeheer, zoals momenteel ondergebracht in het POP;
- c. bijdragen uit het Gebiedsprogramma Noord-Holland Midden, waarin diverse geldstromen samenkomen, waaronder de Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid (SGB);
- d. bijdragen uit middelen die wellicht beschikbaar komen vanuit de titel *Nationaal Landschap* (Vijfde nota ruimtelijke ordening);
- e. bijdragen uit ‘goede-doelenfondsen’ zoals Prins Bernhard Fonds / Anjerfonds, VSB-fonds, Stichting DOEN etc.
- f. bijdragen uit sponsoring.

Financieringsbronnen voor jaarlijks terugkomende kosten

De financieringsmogelijkheden voor ‘regulier’ beheer zijn schaarser. De belangrijkste regelingen op landelijk niveau zijn de SN en de SAN (de laatste is alleen relevant waar het gaat om voortzetting van het zogeheten overgangsbeheer in niet-verworven reservaatgebieden). Zoals gezegd volstaan de SN-vergoedingen niet voor de financiering van het beheer. Voor een meer sluitende financiering lijken er twee mogelijkheden: de SN aanpassen of op zoek naar aanvullende financieringsbronnen.

Aanpassing van de SN kan naar ons idee – aansluitend op de analyse van de verschillen in berekende kosten – op vier manieren:

1. verhogen van de uurtarieven die de SN hanteert. Dat is een maatregel met potentieel grote budgettaire gevolgen, zeker als het verschil tussen de SN-tarieven en de door ons gehanteerde tarieven zou moeten worden overbrugd. Niettemin is de projectgroep van mening dat de SN-tarieven niet realistisch zijn. Dat speelt temeer omdat steeds meer werkzaamheden bij de arbeidsintensieve grasoogst (naast het maaien ook het persen en

- transporteren van balen) worden uitbesteed aan de loonwerker. Die komt niet voor € 29,50 per uur;
2. introduceren van een vaartoeslag. Deze weg is financieel minder ingrijpend, omdat er landelijk slechts ongeveer 3.000 ha vaarland is (naast Noord-Holland Midden vooral in NW-Overijssel). De ‘oude’ Regeling Beheersovereenkomsten kende ook speciale vaarpakketten met aanmerkelijk hogere vergoedingen, maar bij de introductie van het Programma Beheer zijn die geschrapt. Opmerkelijk genoeg kent alleen nog het landschapspakket voor rietzomen en kleine rietpercelen een onderscheid tussen rijland en vaarland. Onze berekeningen geven een indicatie van de benodigde hoogte van zo’n vaartoeslag;
  3. de extra benodigde arbeid zit voor een deel in de aanwezigheid van vaarland, maar voor een deel ook in de extra arbeidsaanspraken die sowieso met het boeren op natte veengrond gepaard gaan. Hieraan kan eigenlijk alleen tegemoet worden gekomen door introductie van een apart beheerspakket voor natte veenweiden. De provincie Noord-Holland, die via de provinciale commissie (in Noord-Holland POL geheten) zo’n pakket zou moeten voorstellen bij het ministerie van LNV, overweegt inderdaad een dergelijk pakket te ontwikkelen;
  4. het opnemen van aanvullende begrotingsposten. Zoals gezegd onderscheiden we meer begrotingsposten dan de SN, waarbij de belangrijkste zijn: afschrijving en onderhoud van ‘infrastructuur’ (molens, dammen, hekken etc.) en het slootonderhoud (baggeren en jaarlijkse schoning). Introduceren van dergelijke posten vergt een meer fundamentele heroverweging van de zaken die de SN wel en niet meebegroet. Minder vergaande oplossing is het meetellen van deze posten in een nieuw te introduceren pakket voor natte veenweiden (zie punt 3), althans voor zover deze posten specifiek zijn voor dergelijke gebieden.

Waar het gaat om aanvullende financieringsbronnen, valt te denken aan:

- a. bijdragen vanuit de Kwaliteitsimpuls Landschap voor groen-blauwe dooradering. Dergelijke maatregelen moeten dan wel passen binnen de afgesproken doelen en werkzaamheden;
- b. de titel ‘gebieden met specifieke milieubeperkingen’ uit de EU-Verordening Plattelandsontwikkeling. Deze is speciaal bedoeld voor gebieden die bijzondere gevolgen ondervinden van aanwijzing onder de Vogel- of Habitatrichtlijn. Zoals gezegd vallen veel reservaten in Noord-Holland Midden onder de Vogelrichtlijn. Nederland heeft deze subsidietitel echter niet benut;
- c. bijdragen die kunnen zijn verbonden aan veehouderij in natuurgebieden, zoals:
  - een ‘probleemgebieden-toeslag’ op de zoogkoeienpremie of de ooi-premie;
  - de premie voor zeldzame huisdierrassen;
- d. groenfinanciering. Deze maatregel (lagere kredietrente voor ontplooiers van ‘groene’ activiteiten) geldt ook voor natuurbeheer en kan voor bedrijven met hypotheekschulden aardige extra inkomsten opleveren. De desbetreffende regeling ligt echter regelmatig onder vuur, waardoor het voortbestaan enigszins ongewis is.

5. Vastleggen van afspraken: contractvormen

De gekozen samenwerkingsvormen moeten vervolgens ook een juridisch-contractuele vertaling krijgen. Daar liggen nog verschillende onopgeloste knelpunten – zie ook § 2.3. Voor het ontwikkelen van geschikte contractvormen leunen we sterk op het West-Nederlandse reservatenproject, waar dit één van de deelprojecten is (zie bijlage 3). Op het moment van schrijven is dit deelproject echter nog niet gestart. Hier vertoont de ‘gereedschapskist’ dus nog een lacune. Niettemin beschrijven we hier kort de contractuele knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen.

5.1 Naar duurzame gebruikscontracten

In de loop der jaren is er in de reservaten een bont scala aan gebruikscontracten gegroeid, variërend in looptijd van zeer kortlopende inscharrings- en seizoenscontracten tot 12-jarige pacht en met een grote variatie aan beheersbepalingen en verschuldigde pachtsommen. Voor een deel is dat een logisch gevolg van een zekere ‘marktwerking’: boer en terreinbeheerder komen, ieder vanuit zijn eigen belang, overeen wat in een bepaalde locale situatie haalbaar is. Knelpunten ontstaan vooral daar waar de pachtsituatie een goede organisatie van het reservaatbeheer in de weg staat. Dat is bijvoorbeeld in de volgende situaties het geval:

- er is een spanning tussen de wens tot duurzaamheid en de wens tot flexibiliteit. Zowel boeren als natuurbescherming zouden graag langjarige gebruikscontracten sluiten, maar de natuurbescherming ervaart de pachtwetgeving hier als belemmerend en komt daardoor min of meer noodgedwongen toch dikwijls uit bij kortlopende contracten;
- kortlopende contracten kosten de verpachter erg veel tijd voor ‘ingebruikgeving’ en leiden plaatselijk tot een relatief hoge overhead;
- de Subsidieregeling Natuurbeheer vereist dat het gebruiksrecht duurzaam is geregeld. Formeel is bij éénjarige contracten niemand (eigenaar noch gebruiker) aan te merken als beheerder. Inmiddels zijn op SN-aanvragen voor éénjarige grond al afwijzingen binnengekomen;
- in een aantal situaties is de ‘juridische status’ van de grond van belang voor de duurzaamheid van de bedrijfsvoering in verband met melk- en mestrechten, mineralenaangifte en veebezettingnormen. Zo telt grond met eenjarige pacht niet mee voor de mestrechten waarop een bedrijf aanspraak kan maken.

Op basis van een reservaatgebruiksplan kunnen de afspraken, ook contractueel, op een nieuwe leest worden geschoeid (uiteraard met inachtneming van lopende afspraken). Er zijn grofweg twee manieren om het gebruiksrecht duurzamer te regelen:

- omzetten van kortlopende in langerlopende pachtovereenkomsten. Hiermee zijn in ieder geval de genoemde knelpunten van kortlopende contracten opgelost;
- contractueel splitsen van gebruiksrecht en natuurbeheer. Zo kan de gewenste flexibiliteit in beheer worden bereikt zonder de nadelen van een kortlopend gebruiksrecht. Uiteraard moet dan wel de mogelijkheid bestaan om bij serieuze meningsverschillen over het beheer ook het gebruiksrecht te beëindigen. Het gebruiksrecht kan op verschillende manieren wordt vastgelegd: in een meerjarig pachtcontract, in een notariële gebruikersovereenkomst etc. Het natuurbeheer (incl. de vergoeding daarvoor) wordt geregeld in een aparte ‘prestatie-overeenkomst’. Ook deze laatste kan diverse juridische vormen aannemen. Zo zijn er, ook in Waterland, voorbeelden van ‘groene loonwerkovereenkomsten’. Het is

echter nog niet geheel duidelijk of dergelijke contractvormen juridisch voldoende ‘waterdicht’ zijn. Dit vergt nog enige juridische toetsing.

5.2 Naar reële en duurzame vergoedingen

Naast het gebruiksrecht van de grond moet ook de financiële kant goed worden geregeld. Hiertoe moet uiteraard eerst worden vastgesteld welke kosten er verbonden zijn aan het beheer en wat bij uitbesteding een reële vergoeding is – zie ook hoofdstuk 5. Op dit moment is de financiële kant vaak niet helder geregeld of roept deze gevoelens van onrechtvaardigheid op:

- voor dezelfde typen beheer kan in de ene situatie een hogere vergoeding worden ontvangen dan in de andere. Zo ontvangt een pachter die een beheersovereenkomst heeft of zelf een aanvraag kan indienen bij de SN een (veel) hogere vergoeding dan een pachter die alleen reductie krijgt op de pachtsom, zoals dat bijvoorbeeld wettelijk is geregeld voor natuurpacht;
- daarnaast spelen er discussies over ‘dubbelbetaling’: pachters ontvangen soms beheersvergoeding en pachtreductie, verpachters ontvangen soms beheersvergoeding en pachtopbrengsten. Achterliggend knelpunt is hier vaak het ontbreken van een goed inzicht in en overeenstemming over de kosten van het reservaatbeheer en de benodigde hoogte van de vergoedingen;
- in het verlengde hiervan is het berekenen van pacht in reservaten überhaupt in toenemende mate aan discussie onderhevig. De normkostensystematiek van de SN weerspiegelt immers in feite de netto-kosten (kosten minus opbrengsten) van het beheer en verdisconteert dus al het agrarisch rendement van de grond. Door alsnog pacht te berekenen, wordt het agrarisch rendement in feite dubbel in rekening gebracht. Het gaat hier dus om een fundamentele discussie over de spanning tussen de normkostensystematiek en het berekenen van pacht in reservaten.

Zodra er overeenstemming is bereikt over de hoogte van een reële vergoeding voor de uitvoering van het beheer (hetgeen onderdeel is van fase 2 van het project), kan de vergoeding op verschillende manieren worden geregeld:

- door korting te verlenen op de pacht. Momenteel zijn deze mogelijkheden beperkt, maar bij de herziening van de Pachtwet wordt voor natuurgebieden wellicht de mogelijkheid geopend van negatieve pacht. Dat zou aanmerkelijk grotere mogelijkheden bieden om de beheersvergoeding op deze wijze te regelen;
- door de pachter de SN-vergoeding te laten aanvragen. Dat past vooral wanneer de overeengekomen maatregelen en vergoedingen redelijk sporen met wat de SN aan mogelijkheden biedt;
- door de verpachter de SN-subsidie te laten aanvragen en een apart beheerscontract (loonwerkovereenkomst, prestatieovereenkomst) te sluiten tussen pachter en verpachter. Ook op dit punt moet nog nader worden uitgezocht welke contractvormen zich hiertoe het best lenen.

6. Naar solide afspraken per deelgebied

In dit hoofdstuk schetsen we de beoogde vervolgvactiteiten: het maken van concrete samenwerkingsafspraken per deelgebied. Daartoe beschrijven we eerst (§ 6.1) de opzet van de vervolgvactiteiten en daarna (§ 6.2) een puntsgewijs stappenplan.

6.1 Beoogde werkwijze in fase 2

In fase 2 van het project zullen per deelgebied concrete afspraken worden gemaakt over (uitbesteding van) het beheer, de samenwerkingsarrangementen daarbij en de financiële en contractuele kant van de gemaakte afspraken.

Idee is dat er gebiedsgerichte besprekingen van start gaan in 5 deelgebieden:

1. IJperveld (samenwerking tussen Noord-Hollands Landschap en Natuurvereniging Waterland).
2. Varkensland (samenwerking Staatsbosbeheer en Natuurvereniging Waterland).
3. Wormer- en Jisperveld (samenwerking tussen Natuurmonumenten en Natuurvereniging Waterland).
4. Eilandspolder (samenwerking tussen Staatsbosbeheer, resp. Noord-Hollands Landschap en Natuurvereniging Tussen IJ en Dijken). Hier kunnen naderhand desgewenst aparte trajecten worden gestart voor het SBB- en het NHL-deel van het gebied, gebiedsdelen die qua karakter en problematiek nogal verschillen.
5. Westzaan / Guisveld (samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Tussen IJ en Dijken).

De deelgebieden hebben veel overeenkomsten, maar vertonen ook belangrijke verschillen in problematiek.

Inmiddels is de financiering van fase 2 goeddeels rond en zijn samenwerkingsafspraken gemaakt met de het project “Toekomst Eilandspolder”. In de Eilandspolder loopt namelijk een apart traject van gebiedsbesprekingen met een breed scala aan partijen, dat breder van karakter is dan louter de beheersproblematiek. Niettemin is één van de thema’s ‘Maatwerk in beheer’ en worden ook de bijbehorende financiële aspecten meegenomen. Afsproken is dat er een nauwe afstemming en uitwisseling komt tussen de twee projecten, zodat ook in de Eilandspolder uiteindelijk de resultaten worden behaald die met fase 2 van het reservatenproject zijn beoogd.

Per deelgebied zal een bescheiden werkgroep in het leven worden geroepen. Deze bestaat in ieder geval uit de betrokken terreinbeheerder en de betrokken agrarische natuurvereniging. Het groepje kan desgewenst worden uitgebreid met geïnteresseerde (en voldoende ingevoerde) andere deelnemers (zoals afzonderlijke veehouders of vertegenwoordigers van gemeente of waterschap). Eerste actie van de werkgroep is het bepalen van de verdere groepsamenstelling en van het ‘mandaat’ van de deelnemers: namens welke veehouders onderhandelt de agrarische natuurvereniging, is de natuurbeschermingsdeelnemer gemachtigd om toezeggingen te doen, hoe wordt ruggespraak georganiseerd?

De werkgroep kan natuurlijk zelf actief te rade gaan bij de veehouders uit het gebied. Elke werkgroep brengt de specifieke knelpunten en oplossingen in kaart en legt de beheersafspraken vast in een reservaatgebruiksplan.

Om verzekerd te zijn van een gestructureerde aanpak en van voldoende afstemming en uitwisseling tussen de verschillende werkgroepen, is het aanbevelenswaardig dat:

- de gebiedsbesprekingen centraal (vanuit de projectleiding) worden aangestuurd;
- dat de vorderingen en eventuele knelpunten regelmatig worden gerapporteerd.;
- dat alle werkgroepen één centrale procesbegeleider hebben (die niet per se ook voorzitter hoeft te zijn).

In § 6.2 schetsen we het stappenplan voor de activiteiten van de gebiedswerkgroepen.

6.2 Stappenplan

Een stappenplan voor de gebiedswerkgroepen kan er als volgt uitzien:

1. Formeren van de gebiedswerkgroep en bepalen van de mandaten en werkwijze:
  - wie moeten deelnemen?
  - namens wie spreken deze deelnemers? Is daarmee de betrokkenheid van alle relevante partijen afdoende geregeld?
  - zo nee, hoe kan deze betrokkenheid anders dan door deelname worden geregeld?
  - hoe komen beslissingen tot stand?
  - hoe wordt omgegaan met verschillen van mening?
2. Afspraken maken over de communicatie naar ‘het gebied’ en de respectievelijke achterbannen.
3. Beschrijving van de *status quo*:
  - hoe staat de natuur ervoor? Is er ‘achterstallig onderhoud’?
  - welke beheersafspraken liggen er nu (beheersovereenkomsten, pachtcontracten, andere typen afspraken etc.) en met wie (agrariërs, loonwerkers, Landschapsbeheer etc.)? Ook om de ‘nulsituatie’ in kaart te brengen kan de beheersarrangementenmatrix worden ingevuld;
  - welke knelpunten doen zich voor?
4. Beschrijving van de gewenste situatie ten aanzien van:
  - natuurdoelen op korte en langere termijn;
  - vertaling daarvan in het gewenste beheer, zo mogelijk op perceelsniveau.
5. Invullen van de beheersarrangementenmatrix voor de gewenste situatie:
  - welke actoren/beheerders komen in aanmerking of hebben belangstelling?
  - waar het gaat om agrarische beheerders: zijn er in het gebied zelf voldoende bedrijven die het beheer kunnen en willen verzorgen? Zo nee, zijn er gegadigden van buiten het gebied?
  - elke deelnemers vult de matrix in voor de in zijn ogen ideale situatie. Zo ontstaan verschillende ‘ambitie-matrixen’;
  - de ambities worden naast elkaar gelegd en vergeleken. De verschillen vormen de basis voor de verdere besprekingen;
  - voor- en nadelen van verschillende arrangementen worden geïventariseerd en bediscussieerd;
  - resterende verschillen van mening worden expliciet benoemd.
6. Afspraken maken over de wijze van uitbesteding: welke kwaliteits- en continuïteitsgaranties worden gevraagd, wordt er open inschrijving georganiseerd, welke rol speelt de natuurvereniging als intermediaire contractpartij?
7. Opstellen van een begroting van de kosten van het beheersarrangement voor het beoogde streefbeeld, met een onderscheid in:
  - eenmalige uitgaven, zoals investeringen in achterstallig onderhoud;
  - jaarlijks terugkerende kosten.

8. Uitvoeren van een verkenning van actuele en potentiële geldstromen voor het beheer van het betrokken (deel)gebied:
  - welke bronnen zijn er voor incidentele investeringen?
  - dekken de SN-vergoedingen de jaarlijkse kosten?
  - zo nee, welke aanvullende financieringsbronnen zijn denkbaar? Hoe kunnen deze worden aangesproken?
9. Vaststellen van een passende beheersvergoeding aan de betrokken beheerder(s):
  - welke vergoedingshoogte is redelijk?
  - als er meer beheerders in het spel zijn: welke verdeling is redelijk tussen de verschillende partijen?
10. Bepalen van de contractueel-juridische vorm(en) waarin de samenwerkingsafspraken gestalte krijgen:
  - welke typen contracten komen het meest in aanmerking?
  - als daarbij weinig gebruikelijke contractvormen zijn, moet wellicht eerst juridische toetsing plaatsvinden.
11. Vastleggen van alle afspraken (overeengekomen beheer, organisatie van het beheer, contractvormen, financiën) in een reservaatgebruiksplan. In het plan wordt ook beschreven:
  - wat er nu al (zonder beleidswijzigingen) onderling kan worden geregeld;
  - welke zaken niet onderling kunnen worden geregeld of opgelost en hoe daarmee wordt omgegaan, c.q. wie er (al dan niet gezamenlijk) wordt benaderd om tot oplossingen te komen;
  - over welke punten de partijen het niet eens zijn kunnen worden.
12. Toetsing van het reservaatgebruiksplan, c.q. oplossen van de laatst overgebleven meningsverschillen. Dit kan door verschillende partijen gebeuren, of door een combinatie daarvan:
  - de grondeigenaar. Omdat de samenwerking zich dikwijls zal uitstrekken tot buiten de verworven reservaatgronden, zijn er verschillende eigenaren met waarschijnlijk verschillende belangen in het spel;
  - de overheid als voornaamste beleidsbepaler (natuurdoelen) en geldschieter (SN);
  - een ‘arbitragecommissie’: een kleine commissie van onafhankelijke deskundigen.

De werkgroepen krijgen vanuit de opdrachtgevers / projectleiding duidelijke doelen en tussendoelen mee, vergezeld van een bindende tijdplanning.

7. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk presenteren we puntsgewijs onze conclusies en aanbevelingen.

1. In Noord-Holland Midden is gebleken dat er een grote animo is bij zowel de drie terreinbeherende natuurorganisaties als de twee agrarische natuurverenigingen om constructief oplossingen te bedenken voor de knelpunten die zich in het reservaatbeheer voordoen en om voortvarend afspraken te maken over het toekomstige beheer.
2. Deze verkenning is een onderzoeksmatige voorfase voor het ‘echte werk’ dat binnenkort in fase 2 van het samenwerkingsproject gaat gebeuren. Er is geprobeerd om de ‘gereedschapskist’ voor de gebiedsgewijze besprekingen zo goed mogelijk te vullen. Daartoe bevat dit rapport onder meer:
  - een methodiek om te komen tot samenwerkingsafspraken: de beheersarrangementenmatrix;
  - gedetailleerde eigen berekeningen van de beheerskosten van gebieden met hoofdfunctie natuur in Noord-Holland Midden;
  - een gedetailleerd stappenplan voor de besprekingen/onderhandelingen in vijf deelgebieden, die nu kunnen starten.Bedoeling is dat alle afspraken uiteindelijk schriftelijk worden vastgelegd in een zogeheten *reservaatgebruiksplan*. Dit plan is een lokale aanvulling op en concrete uitwerking van de beleidsmatige plannen (begrenzingsplannen Noord-Holland Midden, eigen beheersplannen natuurbescherming).
3. Belangrijke lacune in de gereedschapskist is vooralsnog een overzicht van contractuele, c.q. juridische mogelijkheden om beheersafspraken vast te leggen en een beoordeling op hun bruikbaarheid en juridische ‘waterdichtheid’. Hiervoor wordt met name gekeken naar het West-Nederlandse reservatenproject, waarin dit één van de deelprojecten is. Een blijvende uitwisseling met dit project is van groot belang om op dit punt het wiel niet zelf te hoeven uitvinden.
4. De beheersarrangementenmatrix is opgebouwd langs drie assen: de voorkomende werkzaamheden, de potentiële uitvoerders van deze werkzaamheden en de mogelijke organisatievormen van de uitvoering of uitbesteding. Zo ontstaat een in beginsel zeer uitgebreide kruistabel met drie dimensies, die een landelijke bruikbaarheid heeft. In Noord-Holland Midden kan de matrix fors worden beperkt. Het is aan de lokale werkgroepen die in fase 2 van het project bijeenkomen om te bepalen hoe de matrix wordt ingezet. De argumenten en voorkeuren die gedurende de verkennende fase zijn uitgesproken en waarover niet zelden al consensus bestond, bieden een goede basis voor een vliegende start.
5. In het rapport zijn enkele voorbeelden opgenomen van creatieve ‘beheersarrangementen’. Het ontbreekt echter aan een uitgebreid en wervend overzicht van samenwerkingsvoorbeelden. Het verdient aanbeveling om zo’n overzicht op korte termijn samen te stellen. En wel door:
  - op landelijke schaal bestaande voorbeelden beter in kaart te brengen. In het West-Nederlandse project is hiertoe een eerste aanzet gedaan;
  - brainstormenderwijs nieuwe arrangementen te bedenken. Hier ligt een taak voor zowel het West-Nederlandse als het Waterlandse project.

6. In de discussies tot dusverre heeft vooral de samenwerking in verworven reservaatgebieden centraal gestaan. Het project strekt zich echter ook buiten deze grenzen uit en behelst de kwaliteit van de gehele EHS, dus ook gebieden met hoofdfunctie natuur die in agrarische eigendom zijn en gebieden met hoofdfunctie landbouw (beheersgebieden). Het is gewenst dat in fase 2 ook aandacht wordt geschonken aan de 'schil' van gebieden buiten de verworven reservaten. Ook hier zijn immers nieuwe, interessante samenwerkingsvormen mogelijk. Daarvan bestaan op enkele plekken (zoals in Bodegraven-Noord) al voorbeelden.

7. Hoewel de kosten van het beheer sterk samenhangen met het gekozen beheersarrangement, hebben we voor een fictief, maar voor Noord-Holland Midden representatief reservaat indicatieve kostenberekeningen gemaakt volgens de normkostensystematiek zoals die ook door Staatsbosbeheer en in de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) wordt gebruikt. Het fictieve reservaat kent twee belangrijke natuurdoelen:
  - weidevogelbeheer. Het gaat hier om een combinatie van drie typen weidevogelgrasland met het accent op de meer kritische soorten. Volgens onze eigen berekeningen kost kwalitatief goed weidevogelbeheer tussen €1.000,- en €1.350,- per ha per jaar. De bandbreedte wordt veroorzaakt doordat er op onderdelen verschil in inschatting bestond van de benodigde activiteiten en het bijbehorende tijdsbeslag. Dit heeft geleid tot minimum- en maximum-varianten. Ook het aandeel vaarland is sterk bepalend voor de kosten. Gelden de genoemde bedragen voor een situatie met 40% vaarland, doorrekening van situaties met 0% en 100% vaarland leiden tot een nog veel aanzienlijker bandbreedte in kosten: van €660,- in de minimum-variant met 100% rijland tot wel €1.860,- in de maximum-variant met 100% vaarland;
  - rietlandbeheer. Het gaat hier eveneens om een combinatie van typen rietland en moeras, maar met een accent op veenmosrietland. Volgens onze berekeningen kost dit beheer tussen €2.300,- en €2.425,- per ha per jaar. Hier was dus nagenoeg volledige overeenstemming over de benodigde werkzaamheden en hun tijdsbeslag.

8. De door ons berekende beheerskosten blijken (veel) hoger uit te komen dan de bedragen die de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) in petto heeft voor weidevogelgrasland (voor het 'gruttotype' bedraagt de vergoeding €229,- per ha, voor het 'kempaantype' €366,- per ha). Er zijn drie oorzaken voor de grote verschillen met de SN:
  - de SN hanteert aanmerkelijk lagere uurtarieven voor beheerswerkzaamheden. Volgens de betrokkenen zijn deze tarieven – zeker in Noord-Holland Midden – niet realistisch. Ook de terreinbeheerders rekenen in hun interne kostenoverzichten met hogere uurtarieven. Voor de vergelijkbaarheid met de SN hebben we de door ons onderscheiden werkzaamheden ook doorgerekend tegen SN-tarieven. De kosten dalen dan aanmerkelijk (met ca 45%), maar blijven de niettemin fors hoger dan de SN-bedragen;
  - de SN neemt minder en/of andere kostenposten mee. Zo rekent de SN geen kosten toe aan afschrijving op en onderhoud van 'infrastructuur' (molens, dammen, hekken), bekalking, slootonderhoud, het verweiden van vee en (bij rietland) het afrasteren van de kant. Om de berekeningen nog beter vergelijkbaar te maken hebben we naast de tarieven ook de kostenposten gelijkgetrokken met de SN. Bij het weidevogelgrasland dalen de kosten dan met nog eens 10%, maar ook dan blijven er belangrijke verschillen met de SN-bedragen;

- deze resterende verschillen zijn, *last but not least*, terug te voeren op hogere arbeidsaanspraken veroorzaakt door de aanwezigheid van een substantieel aandeel vaarland en de extra arbeidsaanspraken die veehouderij op natte veengrond sowieso met zich meebrengt. De verschillen zitten vooral in een grotere tijdsinvestering voor arbeidsintensieve werkzaamheden als het uitrijden van ruige mest, de grasoogst (maaien, schudden, wiersen, transport) en veetoezicht.

In fase 2 van het project moeten de kostenberekeningen worden toegespitst op de situatie ter plekke en op het gekozen beheersarrangement (dat mede wordt bepaald door de wijze waarop bedrijven de reservaatgrond kunnen inpassen en waarbij tevens een zekere marktwerking een rol kan spelen). Dit kan leiden tot aanzienlijk afwijkingen van de getallen die hier zijn genoemd. Niettemin geven de berekeningen nu reeds duidelijk aan dat de SN-vergoedingen ontoereikend zijn voor een adequaat reservaatbeheer in Noord-Holland Midden.

9. Hoewel het bij het opstellen van de regelingen van het Programma Beheer een bewuste keuze is geweest om generieke pakketten te ontwikkelen zonder regionale accenten, maakt dit het beheer van de karakteristieke veengebieden in Noord-Holland Midden, die juist worden geroemd vanwege hun hoge natuurwaarden, er niet makkelijker op. Daarom bepleiten we de volgende oplossingen (in volgorde oplopend van gemakkelijk naar lastig te realiseren):
  - introductie van een vaartoeslag of aparte vaarlandpakketten in het Programma Beheer. Deze oplossing is budgettair niet ingrijpend: landelijk gaat het om ongeveer 3.000 ha;
  - introductie van een apart beheerspakket voor natte veenweiden, waarin de extra werkzaamheden en extra arbeidsaanspraken die hier aan de orde zijn, zijn verdisconteerd. We roepen de provincie Noord-Holland, die reeds zo'n pakket overweegt, op om hiervan voortvarend werk te maken;
  - toevoegen van een aantal extra (categorieën van) werkzaamheden als SN-kostenpost. Daarbij denken we onder meer aan de afschrijving op investeringen in 'infrastructuur' (die nu deels verstopt schijnt te zitten in de SN-post 'indirecte beheerskosten'), het onderhoud daarvan, het slootonderhoud en de kosten van bekalking. Met name het slootonderhoud is een belangrijke kostenpost, maar ook een belangrijke activiteit voor een kwalitatief goed reservaatbeheer. Alternatief is het introduceren van aparte beheerspakketten voor natuurvriendelijk slootbeheer, iets wat het ministerie van LNV al langer voornemens is;
  - beter afstemming van de gehanteerde uurtarieven in de SN op de ervaringen en mogelijkheden in het veld, leidend tot een landelijke aanpassing van tarieven en normkosten. Deze maatregel kan – zeker als het verschil met de door ons gehanteerde tarieven moet worden overbrugd – budgettair grote consequenties hebben.
10. Voor structurele financiering van het natuurbeheer komen vooral de SN en (voor zogeheten overgangsbeheer) de SAN in aanmerking. Deze regelingen moeten voorzien in een afdoende 'basisfinanciering' van de jaarlijkse kosten het natuurbeheer. Voor eenmalige kosten (bijv. achterstallig onderhoud, investeringen in speciale apparatuur etc.) kan echter ook worden gedacht aan andere financieringsbronnen. Die zijn voor incidentele financiering gemakkelijker te vinden dan voor structurele. Maar ook voor structurele financiering is het gewenst de mogelijkheden te verkennen van aanvullende middelen uit bijv. EU-regelingen voor 'probleemgebieden' (o.a. via dierpremies) en voor gebieden die serieuze gevolgen ondergaan van aanwijzing onder de Habitat- of Vogelrichtlijn.

11. Veel reservaten en reservaatgebieden in Noord-Holland Midden vallen inmiddels onder de Vogelrichtlijn. Voor deze gebieden is nu ook de nieuwe Natuurbeschermingswet van kracht. Voor de toekomst van de landbouw in reservaten is het van cruciaal belang hoe de doorwerking van de Natuurbeschermingswet (via de Wet Bodembescherming) op de Minas-verliesnormen zal zijn. Tot dusverre vielen namelijk alle terreinen onder de Natuurbeschermingswet onder het 'strengere' Minas-regime. Daarbij gelden normen voor mineralenverliezen die reguliere veehouderij nagenoeg onmogelijk maken. Ook de natuurbescherming maakt zich hierover zorgen, omdat bij toepassing van strenge Minas-normen een fors beheersprobleem ontstaat. Het is gewenst dat het ministerie hierover snel duidelijkheid schept en een eventueel beheersprobleem creatief helpt oplossen.
12. Fase 2 van het samenwerkingsproject in Noord-Holland Midden kan nu snel van start. Het is gewenst dat daarvoor op korte termijn vijf lokale werkgroepen (Varkensland, IJperveld, Wormer- en Jisperveld, Eilandspolder en Westzaan) van start gaan. Het is zaak dat deze werkgroepen centraal worden aangestuurd en dat er goede afspraken zijn over communicatie en rapportage. In de Eilandspolder zal worden aangehaakt bij het aparte project "Toekomst Eilandspolder", dat breder van thematiek is. Naast de 'interne' communicatie tussen de deelgebieden zijn in fase 2 van cruciaal belang:
  - de communicatie binnen de deelgebieden: welk mandaat hebben de deelnemers in de lokale werkgroep, hoe kunnen de plaatselijke veehouders het best worden betrokken? Het is aan de werkgroepen om hiervoor voorstellen te ontwikkelen;
  - de externe communicatie: hoe kunnen de verschillende (belanghebbende of belangstellende) doelgroepen afdoende worden geïnformeerd en betrokken? Hiervoor is inmiddels een beknopt communicatieplan opgesteld.
13. Voor de werkwijze van de gebiedswerkgroepen is een gedetailleerd stappenplan opgesteld. Dit hoeft niet in elk deelgebied even precies en even volledig te worden nagevolgd. Een dergelijk werkstramien kan niettemin een belangrijke waarborg zijn om fase 2 tot een succes te maken.

Bronnen

- Buijs, J. 2002. *Perspectieven voor de Ettingen en de Koningshoeve – Verkenning van de mogelijkheden voor kostenbesparingen en omzetverhoging voor de agrarische bedrijven de Ettingen en de Koningshoeve*. Jan Buijs Agro-Advies, Monnickendam.
- Canrinus, A.A. 1992. *Limousins in het Wormer- en Jisperveld*. Dienst Landbouwvoorlichting, De Meern.
- Corporaal, J. & M. van Os 2002. *Zoogkoeienhouderij met natuurgraslanden - Een modelmatige benadering van opbrengsten en kosten*. PraktijkRapport 1, Praktijkonderzoek Veehouderij. Lelystad.
- Edel, B.H.W., H.G. de Gier & P. Terwan 1995. *Een vereniging voor agrarisch natuurbeheer in Waterland – Voorstudie*. Samenwerkingsverband Waterland, Purmerend.
- Groen licht voor proefgebied Waterland – aanbod voor een twaalfjarig natuur- en milieucontract*. 1997. Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland, Purmerend.
- Guldmond, J.A. & P. Terwan 2001. *Naar nieuwe verhoudingen tussen eigendom en beheer bij natuurbescherming*. Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht.
- Ontwerp Gebiedsplan Noord-Holland Midden West (Begrenzings Programma Beheer)*. 2002. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Ontwerp Gebiedsplan Noord-Holland Midden Oost (Begrenzings Programma Beheer)*. 2002. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Rienks, W.A. & L.M. van den Berg 2001. *Een grondbank voor multifunctioneel agrarisch gebruik: voorstel voor ‘de duinboeren’ bij Tilburg*. Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen.
- Stienstra, H.T., L.H.G.J. Uffing & W. Visser 2002. *Samen werken aan samenwerking – Een onderzoek naar de samenwerking en de gelijkwaardigheid tussen agrariërs en natuurbeschermingsorganisaties in reservaatgebieden*. In Natura / Hogeschool Larenstein. Velp.
- Vries, W. de 2001. *Samenwerking Recreatieschap Spaarnwoude en Landbouw-natuurbeheer-bedrijven*. Bergen.
- Witholte van Dalen 1991. *Weidevogelbeheer in het Wormer- en Jisperveld*.

Bijlage 1. Kostenberekeningen reservaatbeheer

De eigen kostenberekeningen zijn gemaakt aan de hand van een fictief reservaat dat representatief is voor Noord-Holland Midden. Voor de opzet en doelen van dit reservaat leze men de paragrafen 5.1 en 5.2 van dit rapport. Niettemin enkele belangrijke opmerkingen vooraf ter verduidelijking:

1. We gebruiken de zogeheten normkostensystematiek zoals ook Staatsbosbeheer en de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) die kennen. Deze benoemt elke activiteit die terwille van het natuurbeheer moet worden uitgevoerd en voorziet deze van de benodigde mens- en/of machine-uren, bijbehorende uurtarieven en eventuele bijkomende materiaalkosten. We hebben hierbij uurtarieven gerekend die in Noord-Holland Midden realistisch zijn en de afschrijving van de gebruikte apparatuur verdisconteren. Hierbij hebben we gemiddelden gehanteerd van €27,22 voor mensuren en €56,72 als gemiddelde voor machine-uren (incl. arbeid).
2. Er is een variant met minimale en één met maximale kosten doorgerekend. De verschillen tussen deze varianten zijn terug te voeren op verschillen van mening tussen de geraadpleegde deelnemers en organisaties (en meestal tussen veehouders en natuurbeschermers) over de wenselijkheid en/of gewenste frequentie of intensiteit van bepaalde activiteiten.
3. De berekeningen zijn standaard uitgevoerd voor een reservaat met 60% rijland en 40% vaarland. Omdat de verhouding tussen rijland en vaarland sterk bepalend is voor de kosten, zijn terwille van de inzichtelijkheid ook de kosten berekend voor een volledig 'rijgebied' en een volledig vaargebied. Zo kan eenieder (bijv. in fase 2 van het project) de berekeningen aanpassen voor de situatie ter plekke.
4. Omdat de vraag interessant is waar onze berekeningen verschillen met die van de SN, is de minimum-variant herberekend voor de volgende situaties:
  - a. we onderscheiden alle werkzaamheden en bijbehorende 'taaktijden' van de minimum-variant, maar rekenen deze door tegen de uurtarieven die de SN hanteert (resp. €18,15 voor arbeid, €29,50 voor machine-uren en €39,93 voor monitoring);
  - b. we rekenen tegen SN-uurtarieven alleen de kostenposten door die de SN onderscheidt, maar wel tegen 'onze' taaktijden. Omdat de SN-pakketten een vrij substantiële post 'indirecte beheerskosten' kennen (en onze berekeningen niet), nemen we deze post terwille van de vergelijkbaarheid ook mee, en wel tegen het bedrag dat de SN hier opvoert. Het is ons niet volstrekt duidelijk wat deze post omvat; volgens berichten van het ministerie zou het kunnen gaan om meer incidentele beheerskosten zoals kennisvergaring, extra administratie en boekhouding en stort of compostering van oogstmateriaal.
5. De gehanteerde bedragen hebben soms een opmerkelijke exactheid. Vaak komt dat doordat aanvankelijk in guldens is gerekend en later is omgerekend naar Euro's, waardoor 'ronde' bedragen ineens niet rond meer zijn. Op deze manier zijn soms ook afrondingsverschillen ontstaan. Uiteindelijk zijn alle eindbedragen per ha afgerond op hele Euro's. Bedragen lager dan €1,- zijn altijd afgerond op €1,-.

1 Weidevogelbeheer

A. Investerings in waterhuishouding en ontsluiting

Windmolens

We gaan er van uit dat het water 's zomers – ongeacht het waterpeil – moet worden weggepompt. Hiertoe moet in molens worden geïnvesteerd. We rekenen met 1 molen van €9.075,- per 10 ha en gaan ervan uit dat 50% van het reservaat (50 ha) bemalen is. Het gaat dan om 5 molens (€45.375,-) met een afschrijving van minimaal 5% en maximaal 10% per jaar. Kosten voor het gehele reservaat: €2.269,- à €4.538,- per jaar, ofwel gemiddeld €23,- tot €45,- per ha per jaar.

Duikers

We gaan uit van 15 duikers in het rijland à €680,- per stuk tegen een afschrijving van 4% per jaar. Kosten: €27,- per jaar, ofwel gemiddeld per ha €0,27 per ha per jaar.

Dammen en bruggen

Het is de vraag hoe dit type investeringen aan het reservaatbeheer moet worden toegerekend; de investeringen zijn immers veelal in landinrichtingsverband gedaan (zoals de bouw van hoge bruggen in de Eilandspolder van ongeveer €38.500,- per stuk. Het opknappen van dammen is meegerekend onder het ‘reguliere’ onderhoud (categorie B).

Hekken

Hier speelt één investering: maken van een goede veekraal. Investering: €11.345 à 22.690,-. Gerekend met een afschrijving van 5% per jaar zijn de kosten minimaal €567,- per jaar (ofwel €6,- per ha per jaar) en maximaal €1.135,- per jaar (ofwel €11,- per ha per jaar).

B. Maatregelen die direct ten goede komen aan het natuurbeheer

Waterhuishouding

Hier zijn de volgende maatregelen aan de orde:

- a. Zoals gezegd gaan we er van uit dat het water 's zomers – ongeacht het waterpeil – moet worden weggepompt. De investeringscomponent hiervan is al besproken. Daarnaast is er een jaarlijkse kostencomponent voor het aan en uit zetten en onderhoud van de molens. Gemiddeld voor rijland en vaarland rekenen we met:
  - minimaal: per week 1 uur aanzetten (voor 5 molens) en 1 uur uitzetten = 2 uur per week gedurende 6 maanden (26 weken) = 52 uur, ofwel een half uur per ha = €14,- per ha. Gerekend conform de SN-normen bedragen de kosten $0,5 \times €18,15,- = €9,-$ per ha per jaar;
  - maximaal: 15 uur per molen per jaar, ofwel 75 uur voor 100 ha = gemiddeld 45 min. per ha = $0,75 \times €27,22,- = €20,-$ per ha.
- b. Greppelen. Hier lopen de genoemde aannamen zeer uiteen:
  - minimale aanname: eens per 3 jaar greppelen en elke herfst de kopeinden van de greppelbuizen opspitten. Totale jaarlijkse arbeid voor 100 ha: 120 uur (40 min. per ha op rijland, 120 min. per ha op vaarland) = gemiddeld 1,2 uur per ha = $1,2 \times €56,72 = €68,-$ per ha. Gerekend naar SN-tarieven zijn de jaarlijkse kosten $1,2 \times €29,50 = €35,-$ per ha. In geval van 100% rijland zijn de jaarlijkse kosten $0,67 \text{ uur} \times €56,72 = €38,-$ per ha, in geval van 100% vaarland $2 \times €56,72 = €113,-$ per ha;
  - maximale aanname: tweemaal per jaar greppelen op alle weidevogelland. Op rijland kost dat 45 min. per ha, op vaarland 3 uur per ha. Totale arbeidsbehoefte: $60 \times 0,75 \text{ uur} + 40 \times 3 \text{ uur} = 165 \text{ uur} =$ gemiddeld 1,65 uur per ha = $1,65 \times €56,72 = €93,-$ per ha. In geval van 100% rijland zijn de jaarlijkse kosten $0,75 \times €56,72 = €43,-$ per ha, in geval van 100% vaarland $3 \times €56,72 = €170,-$ per ha.
- c. Het reservaat kent ook enkele permanente plas-draspercelen. We gaan ervan uit dat we hiervoor de laagste stukken uitkiezen die – bij een hoog polderpeil – ‘vanzelf’ plas-dras staan, zodat het niet nodig is om actief (en arbeidsintensief) water te gaan oppompen met een trekkerpomp.
- d. Onderhoud duikers. Naast de investeringscomponent zijn er eigenlijk geen kosten voor jaarlijks onderhoud.

Niet opgenomen in de berekeningen is het wegwerken van achterstallig onderhoud aan dammen en greppelbuizen.

Ontsluiting

- a. Onderhoud dammen. Hier worden de kosten bepaald door twee factoren:
  - het aantal jaarlijks te herstellen dammen per 100 ha: minimaal 5, maximaal 10;
  - de hoeveelheid arbeid die hiermee (per dam) is gemoeid. Op rijland gaan we uit van twee mandagen (16 uur à €90,75,- per machine-uur (kraan)) per dam en kosten voor grond en schors. In vaarland is meer tijd nodig en gaan we uit van drie mandagen. Per dam komen we

dan op jaarlijkse kosten van $(0,6 \times 16 \text{ uur} \times \text{€}90,75) + (0,4 \times 24 \text{ uur} \times \text{€}90,75) = \text{€}1.743,-$ + grondkosten, stel $\text{€}136,- = \text{€}1.879,-$, ofwel gemiddeld $\text{€}19,-$ per dam per ha.

In de minimale variant (5 dammen per jaar) bedragen de kosten dan $\text{€}93,-$ per ha, in de maximale variant (10 dammen per jaar) $\text{€}186,-$ per ha. In geval van 100% rijland bedragen de jaarlijkse kosten minimaal $\text{€}79,-$ en maximaal $\text{€}159,-$ per ha, in geval van 100% vaarland is dat minimaal $\text{€}116,-$ en maximaal $\text{€}231,-$ per ha. Gerekend naar SN-tarieven kost de minimale variant $(0,6 \times 16 \times \text{€}29,50) + (0,4 \times 24 \times \text{€}29,50) + \text{€}136,- = \text{€}7,-$ per dam $\times 5 = \text{€}35,-$ per ha.

- b. Bruggen: de bruggen in de Eilandspolder vergen tot dusverre eigenlijk geen onderhoud.
- c. Onderhoud kavelpaden: we gaan uit van een kavelpad van 1 km. Investeringscomponent p.m. Jaarlijks onderhoud: een dag werk met ophogen en kosten sintels. Kosten: $8 \times \text{€}56,72 + \text{€}91,-$ materiaal = $\text{€}545,-$ per jaar. Ofwel gemiddeld $\text{€}5,-$ per ha per jaar. Gerekend tegen SN-tarieven kost dat $8 \times \text{€}29,50 + \text{€}91,- = \text{€}318,-$, ofwel $\text{€}3,-$ per ha.
- d. Onderhoud hekken. Hier zijn twee zaken te onderscheiden:
  - hekken op dammen: er worden jaarlijks al 5 à 10 dammen (incl. hekken) opgeknapt (zie onderdeel a). Daar bovenop gaan we uit van extra vervanging van 5 damhekken per jaar à $\text{€}182,-$ per stuk. Dat komt op $\text{€}908,-$ per jaar, ofwel $\text{€}9,-$ per ha per jaar;
  - onderhoud veekraal: p.m.

Rollen en slepen

Ook hier is sprake van een minimum- en een maximum-variant:

- in de minimum-variant wordt niet gerold en gesleept zijn de kosten dus nul;
- in de maximum-variant wordt er niet gerold, maar wordt wel de helft van het land gesleept. Dat kost gemiddeld 1 uur per ha (rijland 50 min. per ha, vaarland 80 min. per ha), ofwel $50 \times 1 \times \text{€}56,72 = \text{€}2.836,-$, ofwel $\text{€}28,-$ per ha per jaar. In geval van 100% rijland zijn de kosten $0,83 \times \text{€}56,72 = \text{€}47,-$ per ha, in geval van 100% vaarland is dat $1,33 \times \text{€}56,72 = \text{€}75,-$ per ha.

Uitrijden ruige mest

We gaan ervan uit dat alle land ruige mest krijgt, maar niet elk jaar: jaarlijks wordt 15 kuub ruige mest uitgereden op 50% van het land. Hier kunnen we vier verschillende situaties onderscheiden:

- rijland met 'eigen' ruige mest: hier kost het uitrijden 1,5 uur per ha (incl. kraanuren) = $1,5 \times 30 \text{ ha} \times \text{€}56,72 = \text{€}2.553,-$;
- rijland met aanvoer van ruige mest: als er ruige mest moet worden aangekocht en aangevoerd, zijn er extra kosten: $\text{€}9,-$ per kuub, ofwel $\text{€}136,-$ per ha;
- vaarland met 'eigen' ruige mest: hier moeten 2 boten en 2 kranen worden ingezet. Het varen kost hier (anders dan de algemene aanname) 7,5 uur per ha (3x varen per ha), het uitrijden 3 uur per ha. In totaal dus 10,5 uur per ha, ofwel aan kosten $10,5 \text{ uur} \times 20 \text{ ha} \times \text{€}56,72 = \text{€}11.912,-$. Een andere methode is om de mestverspreider thuis vol te laden en hiermee naar het land te varen, maar qua arbeidsuren maakt dat waarschijnlijk weinig verschil met de eerstgenoemde methode;
- vaarland met aanvoer van ruige mest: hier komen de reeds genoemde aanvoerkosten bij.

Rekenen we met 'eigen' ruige mest, dan kost het uitrijden bij deze aannamen in totaal $\text{€}2.553,- + \text{€}11.912,- = \text{€}14.465,-$, ofwel gemiddeld $\text{€}145,-$ per ha per jaar.

In geval van 100% rijland bedragen de kosten bij gebruik van mest van het eigen bedrijf $\text{€}43,-$ per ha, in geval van 100% vaarland zijn de kosten $\text{€}298,-$ per ha.

Bij doorrekening tegen SN-tarieven komen de kosten op $(1,5 \times 30 \times \text{€}29,50) + (10,5 \times 20 \times \text{€}29,50) = \text{€}7.521,-$, ofwel $\text{€}75,-$ per ha per jaar.

Uitrijden overige dierlijke mest (drijfmest/gier)

Op zich is vaarland gemakkelijker te bemesten met drijfmest (met een slangensysteem) dan met ruige mest. Voor de natuurdoelen wordt echter doorgaans bemesting met ruige mest nagestreefd. Daarom gaan we ervan uit dat er drijfmest op rijland wordt uitgereden, en wel op de helft van de oppervlakte rijland (30 ha). Daarop wordt 20 kuub per ha uitgereden tegen $\text{€}3,63,-$ per kuub (in loonwerk). Totale kosten: $30 \text{ ha} \times 20 \text{ kuub} \times \text{€}3,63 = \text{€}2.178,-$ per jaar, ofwel gemiddeld $\text{€}22,-$ per ha. Voor de berekening conform de SN-uurtarieven gaan we gemakshalve uit van de ongeveer helft ($29,50:56,72$) van de prijs, ofwel $\text{€}11,-$ per ha.

Strooien kunstmest

Ter discussie: wordt er ook kunstmest gestrooid? De wenselijkheid hiervan hangt mede samen met de gekozen maaidata. Kunstmeststrooien staat – zeker waar het gaat om de wat minder kritische soorten – niet op gespannen voet met weidevogelbeheer, maar bij uitstel van de maaidatum moet er in het voorjaar natuurlijk niet teveel gras staan. Hier is weer een minimum- en een maximumvariant onderscheiden:

- in de minimum-variant is sprake van een biologische bedrijfsvoering en wordt er geen kunstmest gestrooid;
- in de maximum-variant is geen sprake van een biologische bedrijfsvoering en wordt op het te beweiden deel van het land licht kunstmest strooien. Aanname: op 15% van het land (ongeveer de helft van het beweide land) wordt 100 kg KAS (= 27 kg zuivere N) per ha gestrooid. Gaan we er van uit dat dit op vaarland gebeurt, dan kost dat 15 ha x 0,5 uur per ha + 1,5 uur heen en weer varen (3x) + de kosten van meststoffen = 9 uur x €56,72 + 1.500 kg KAS = (afgerond) €800,-, ofwel €8,- per ha per jaar. Op rijland kunnen de kosten van het varen in mindering worden gebracht en zijn de kosten €709,-, ofwel gemiddeld €7,- per ha.

Bekalken

Voor het verkrijgen van een redelijke zuurgraad is het nodig om het land te bekalken. We gaan er van uit dat jaarlijks 20% van het land wordt bekalkt, en wel met een ton korrelkalk per ha à €136,- per ton. De kosten daarvan bedragen:

- op rijland: 20% x 60 ha x €136,- per ha = €1.634,-, ofwel €27,- per ha rijland;
- op vaarland: ongeveer het dubbele + vaaruren: 20% x 40 ha x €272,- + 2x varen à €56,72 per keer = €2.292,-, ofwel €57,- per ha vaarland.

Bij deze berekeningswijze zou het bekalken gemiddeld voor rijland en vaarland jaarlijks €3.925,-, ofwel €39,- per ha kosten.

In geval van 100% rijland zijn de kosten €27,- per ha, in geval van 100% vaarland €57,- per ha.

Bij berekening naar SN-tarieven zijn de kosten $(29,50:56,72) \times €39,25 = €20,-$ per ha.

Graslandplanning

We gaan uit van een mozaïek van beweide en gemaaid land en – binnen het gemaaide land – van een mozaïek van vroeger en later gemaaid land. Het opstellen en herzien van zo'n graslandmozaïekmodel, het bijhouden daarvan op de graslandkalender en het overleg bij noodgedwongen afwijkingen van het beoogde mozaïek kosten tijd (nader te bepalen).

Hier is sprake van een minimum- en een maximum-variant (beide overigens met beperkte kosten):

- in de minimum-variant gaan we uit van een eenmalige actie (bijv. eens per 10 jaar opstellen graslandplan) met hooguit enkele beperkte jaarlijkse bijstellingen. In dit geval is de gemiddelde tijdbesteding 2 uur (€54,50) per jaar, ofwel gemiddeld €0,55 per ha (afgerond €1,-). Berekend conform de SN-tarieven komen we op €0,36 per ha (eveneens afgerond op €1,-);
- in de maximum-variant gaan we uit van een jaarlijks te herzien of te heroverwegen graslandplan. In dit geval kost deze actie 10 uur per jaar, ofwel $10 \times €27,23 = €272,-$ per bedrijf, gemiddeld €3,- per ha.

Maaien en afvoeren

Voor het maaien en afvoeren hebben we de volgende aannamen gehanteerd:

- 70% van het land wordt in het voorjaar gemaaid. Deze oppervlakte is 50/50 verspreid over rijland en vaarland. Dat wil zeggen dat er 35 van de 60 ha rijland wordt gemaaid en 35 van de 40 ha vaarland;
- het maaipercantage is 100%. Al het maailand wordt door het jaar heen éénmaal gemaaid;
- met het oog op weidevogels en kleinwild wordt er van binnen naar buiten gemaaid;
- we gaan uit van een mozaïek van vroegere en latere maaidata. Deze zijn – als zelfstandige factor – vooral van belang om te bepalen hoeveel tijd het maaien per ha kost (zeer laat maaien van een zware snede kost meer tijd en belast de maaiapparatuur zwaarder).

Op basis van deze aannamen komen we tot de volgende werkzaamheden en kosten:

- maaien, schudden en wiersen kosten elk 1,5 uur per ha à €56,72 per uur, ofwel 3 werkgangen x 70 ha x 1,5 uur x €56,72 = €17.868,-. Daarbij komen op vaarland nog de kosten van varend

materieeltransport. Op 35 ha vaarland kost dat 3 werkgangen x 5 keer varen x 1 uur x €56,72 = € 851,-. Totale kosten: €18.718,-. In geval van 100% rijland kosten deze werkzaamheden €179,- per ha, in geval van 100% vaarland (70 ha te maaien) zijn de vaarkosten het dubbele, ofwel € 1.702,-; de gemiddelde kosten per ha zijn dan €196,-.

- balen persen en naar huis rijden/varen. Balen persen kost op rijland €11,35,- per baal en op vaarland €15,90,- per baal. 70 ha levert ongeveer 1.000 balen op, waarvan de helft van rijland en de helft van vaarland. De kosten worden dan $500 \times €11,35,- = €5.672,-$ voor rijland en $500 \times €15,90 = €7.941,-$ voor vaarland. In totaal dus €13.613,-. Balen naar huis transporteren kost op vaarland 1x varen per 15 balen (1 uur), 1 uur bijeen slepen, 0,5 uur laden, 0,75 uur lossen, ofwel in totaal 3,25 uur per ha. Dat verhoogt de kostprijs per baal met $3,25 \times €56,71,- : 15 \text{ balen} = €12,25,-$. Op rijland kost het transport 0,5 uur bijeen slepen, 0,5 uur laden en 0,75 uur lossen, ofwel 1,75 uur per ha. Dat verhoogt de kostprijs per baal met $1,75 \times €56,72 : 15 = €6,80$ per baal. De uiteindelijke kosten komen daarmee voor rijland op $500 \text{ balen} \times €18,15,- = €9.076,-$ en voor vaarland op $500 \text{ balen} \times €28,13 = €14.067,-$, in totaal €23.143,-. De veehouders kwamen overigens op hogere kosten per baal: €22,70,- voor rijland en €40,85 voor vaarland. Dit komt onder meer door een hoger uurtarief voor balenpersen en transportmaterieel dan de gehanteerde €56,72 per uur. In geval van 100% rijland bedragen de kosten €182,- per ha, in geval van 100% vaarland €281,- per ha.

De totale kosten van maaien en afvoeren komen daarmee op €18.718,- + €23.143,- = €41.861,-, ofwel gemiddeld €419,- per ha per jaar. In geval van 100% rijland zijn de totale kosten €360,- per ha, in geval van 100% vaarland €477,- per ha. Berekend naar SN-tarieven komen de kosten op 29,50:56,72 van €419,-, ofwel €218,- per ha.

Beweiden

Beweiding van weidevogelland dient drie natuurdoelen:

- hiermee wordt foerageerbiotoop gecreëerd voor de vogels;
- in de vorm van extensieve voorbeweiding draagt het bij aan het creëren van een optimaal kemmaanbiotoop;
- het gaat verruiging tegen.

We gaan er van uit dat er in het voorjaar op 30% van de oppervlakte beweiding plaatsvindt met rundvee. Er vindt geen schapenbeweiding plaats. Hoewel de terreinbeheerders een lichte voorkeur hebben voor vleesvee (minder onrust in het broedseizoen doordat ze niet naar binnen hoeven om te worden gemolken), werken we uit een oogpunt van realiteitszin met melkvee. Omdat we hier de 'stalactiviteiten' (zoals melken) toch niet meerekenen, maakt de soort vee voor het tijdsbeslag eigenlijk niet veel uit.

Belangrijke maatregelen en kostenposten in relatie tot beweiding zijn:

- a. verweiden van vee. Op rijland nemen we aan dat verweiden geen extra arbeid kost (gaat in één keer mee met andere veldwerkzaamheden). Op vaarland ligt dat anders. Hier kost verweiden wekelijks een dag werk voor twee personen in de periode van 1 juli tot 1 oktober en in de drie maanden daarvoor en daarna 0,5 dag per week. Dit komt op $13 \text{ weken} \times 16 \text{ uur} + 13 \text{ weken} \times 8 \text{ uur} = 312 \text{ uur} \times €27,23,- = €8.495,-$. Gemiddeld per ha is dat €85,- per jaar. In geval van 100% rijland zijn de kosten van verweiden nul; in geval van 100% vaarland gaan we gemakshalve uit van een verdubbeling van de kosten van verweiden, ofwel €170,- per ha. Berekend naar SN-tarieven komen de kosten op €5.663,-, ofwel €57,- per ha per jaar;
- b. rasteren. Het grasland zelf hoeft niet te worden afgerasterd, wel plaatselijk (als we goed natuurbeheer willen plegen) de rietschoten langs het grasland. We gaan uit van 2,5 km rasterkosten à €0,45 per m per jaar (all-in prijs) = €1.134,- per jaar, ofwel €11,- per ha per jaar. Berekend naar SN-tarieven komen we op 29,50:56,72 van het arbeidsdeel van het tarief (de materiaalkosten blijven gelijk) en gaan we uit van een gemiddeld 30% lagere prijs, ofwel €8,- per ha per jaar.

Tegengaan verruiging

Iedereen is het erover eens dat er (naast maaien en weiden) extra maatregelen nodig zijn om verruiging tegen te gaan. NM ziet hiertoe vooral een noodzaak in de overgangen van land naar water, de veehouders nemen aan dat het nodig is om een deel van het land in het najaar te bloten, zodat het niet

te ruig de winter in gaat. Alternatief is een aanname te doen over de kosten van het tegengaan van verruiging, ongeacht de daarbij gebruikte methode. In beginsel hoeven de kosten hiervan namelijk niet ver uiteen te liggen:

- als we aannemen dat tegengaan van verruiging in de overgangen van land naar water nodig is op een kwart van het land (25 ha) en dat dit 2 uur per ha per jaar kost (1 ha telt ca 500 m waterloop), dan gaat het om $50 \text{ uur} \times \text{€}56,72 = \text{€}2.836,-$, ofwel gemiddeld $\text{€}28,-$ per ha per jaar;
- de veehouders nemen aan dat bloten van een deel van het land nodig is om dit niet te ruig de winter te laten ingaan. Het gaat dan om al het beweide land (30 ha) en om een deel van het gemaaid land (20 van de 70 ha). In totaal zou dan 50 ha worden gebloot. Als het louter gaat om snel wegmaaien zonder afvoer, kost dat ongeveer 1 uur per ha en op vaarland nog de transporturen. Gaan we er van uit dat er 35 ha rijland en 15 ha vaarland wordt gebloot, dan kost dat op rijland $35 \times \text{€}56,72 = \text{€}1.985,-$ en op vaarland $15 \times \text{€}56,72 + 2 \times 1 \text{ uur varen} \text{ à } \text{€}56,72 = \text{€}964,-$. Totale kosten $\text{€}2.950,-$, ofwel $\text{€}30,-$ per ha per jaar.

In geval van 100% rijland zijn de kosten conform de laatste berekening $50 \times \text{€}56,72 : 100 = \text{€}28,-$ per ha per jaar; in geval van 100% vaarland is dat $50 \times \text{€}56,72 + 7 \times 1 \text{ uur varen} \text{ à } \text{€}56,72 = \text{€}32,-$ per ha. Berekend conform de SN-tarieven worden de kosten $52 \times \text{€}29,50 = \text{€}1.534,-$, ofwel $\text{€}15,-$ per ha.

Nestbescherming

Ook hier lopen de aannamen uiteen:

- de natuurbescherming is verdeeld. Sommigen gaan ervan uit dat nestbescherming bij late maaidata en extensieve beweidingsdichtheden niet nodig is (en bovendien ongewenst vanwege de verstoring). Anderen geven aan dat actieve(re) bescherming zinvol kan zijn en wellicht zelfs nodig is vanwege de stringenter bepalingen hieromtrent in de nieuwe Natuurbeschermingswet;
- de veehouders gaan uit van nestbescherming op beweid land, maar rekenen hieraan geen extra arbeid toe, omdat het gelijk op zou gaan met veecontrole en andere werkzaamheden.

Vanwege de ongewisse noodzaak en de ongewisse arbeidsaanspraken zijn de werkzaamheden hiervoor vooralsnog op nul (of p.m.) gesteld.

Tegengaan predatie

Als het in Waterland gangbare praktijk is om (eventueel uitbesteed aan jagers) diersoorten die schadelijk zijn voor de nagestreefde natuur te bejagen of verjagen, moeten ook die kosten worden meegerekend. P.M.

Slootonderhoud

Het jaarlijkse slootonderhoud kost veel tijd. Gaan we er van uit dat een hectare land ongeveer 500 m slootkant telt, dan heeft 100 ha 50 km slootkant en ca 25 km sloot. Vervolgens onderscheiden te twee typen onderhoud:

- a. baggeren. We gaan er van uit dat in ieder geval de belangrijkste sloten moeten worden gebaggerd, laten we zeggen ongeveer de helft: 12 van de 25 km. Hier zijn vervolgens twee uitvoeringsvarianten:
  - baggeren met een rupskraan; verwerking bagger voor rekening landeigenaar. Met deze 'grondige' methode hoeft slechts eens per 4 jaar te worden gebaggerd, ofwel 3 km sloot per jaar. Kosten: $\text{€}2,27,-$ per strekkende meter, ofwel $3.000 \text{ m} \times \text{€}2,27 = \text{€}6.807,-$, ofwel gemiddeld $\text{€}68,-$ per ha per jaar;
  - baggeren met de baggerspuit, die de bagger 30 à 40 m op het land verspreid. Met deze methode worden de sloten wat minder grondig gereinigd en zal eens in de twee jaar moeten worden teruggekomen. Jaarlijks moet dan dus 6 km sloot worden aangepakt. Deze methode is veel goedkoper: $\text{€}0,23$ per meter $\times 6.000 \text{ m} = \text{€}1.361,-$ per jaar, ofwel gemiddeld $\text{€}14,-$ per ha per jaar. Berekend conform SN-tarieven gaan we uit van $29,50 : 56,72 \times \text{€}0,23 \times 6.000 = \text{€}708,-$, ofwel $\text{€}7,-$ per ha per jaar.
- b. uitmaaien slootbegroeiing (regulier onderhoud). Dit zal deels gebeuren met de maaikorf, deels met de maaiboot en deels in handwerk (?). We hanteren gemiddelde tarieven van $\text{€}41,-$ per ha rijland en $\text{€}82,-$ per ha vaarland. De kosten zijn dan $\text{€}41,- \times 60 \text{ ha} + \text{€}82,- \times 40 \text{ ha} = \text{€}5.718,-$ ofwel gemiddeld $\text{€}57,-$ per ha. In geval van 100% rijland zijn de kosten zoals gesteld $\text{€}41,-$ per ha.

ha, in geval van 100% vaarland €82,- per ha. Tegen SN-tarieven worden de kosten $29,50:56,72 \times €57,- = €30,-$ per ha.

Monitoring

De broedvogels op het land moeten worden gemonitord. Ook hier lopen de gehanteerde aannamen uiteen en is sprake van een minimum- en een maximum-variant:

- de minimum-variant gaat uit van monitoring eens in de 6 jaar en met 4 bezoeken van 8 uur en 24 uur uitwerken van gegevens. In totaal dus $56 \text{ uur} \times €27,23,- = €1.525,-$ per 6 jaar, ofwel €254,- per jaar, ofwel gemiddeld (afgerond) €3,- per ha per jaar. Berekend tegen SN-tarieven wordt het bedrag $56 \times €39,93,- : 6 \text{ jaar} = €4,-$ per ha per jaar;
- het NHL hanteert voor weidevogelgrasland de SOVON-methode met minimaal 5 veldbezoeken per perceel en hanteert een frequentie van eens per 3 jaar. Het NHL heeft de kosten daarvan berekend op €25,- à €30,- per ha, ofwel (bij een gemiddelde van €27,- per ha per 3 jaar) €9,- per ha per jaar;
- de veehouders gaan uit van jaarlijks tellen à 1 uur per ha, ofwel €27,- per ha per jaar.

Overleg over en organisatie van natuurmaatregelen

Voor een adequate organisatie van het reservaatbeheer en voor optimale natuurresultaten is overleg een wezenlijk onderdeel van de activiteiten: het beheer moet worden geregeld tussen verpachter en pachter of loonwerker, er moeten contracten worden gesloten, het beheer moet worden geëvalueerd en zonodig worden bijgesteld. Voor dit type overleg rekenen we op jaarbasis 20 uur, ofwel $20 \times €27,23 = €545,-$, ofwel €5,- per ha per jaar. Berekend tegen SN-tarief komen de kosten op €4,- per ha.

C. Maatregelen die indirect ten goede komen aan het natuurbeheer

Bemonsteren zuurgraad bodem

Daarnaast zijn er de kosten voor het jaarlijks bemonsteren op zuurgraad. We rekenen hiervoor €32,- per ha met een frequentie van eens per 10 jaar, ofwel €3,- per ha per jaar. Voor de SN-berekening gaan we uit van 2/3 van de kosten, ofwel €2,- per ha per jaar.

Veecontrole

Hier spelen twee activiteiten die gebonden zijn aan het beweiden met rundvee:

- a. vee tellen. De arbeid specifiek voor deze activiteit is lastig in te schatten, omdat hij vaak wordt gecombineerd met andere veldwerkzaamheden. Bovendien zijn er verschillende visies op de noodzakelijke intensiteit van tellen. We hanteren aan minimum- en maximumvariant:
  - in de minimumvariant (natuurbescherming) wordt er eens per 2 dagen geteld à 2,5 uur per keer. Bij een weideseizoen van 180 dagen kost dat $90 \times 2,5 \times €27,23 = €6.126,-$, ofwel gemiddeld €61,- per ha. Berekend naar SN-tarieven komen de kosten op $90 \times 2,5 \times €18,15 : 100 \text{ ha} = €41,-$ per ha;
  - in de maximumvariant (veehouders) wordt tweemaal per dag geteld à 1,5 uur per keer. De kosten bedragen dan $180 \times 2 \times 1,5 \times €27,23 = €14.702,-$ per jaar, ofwel gemiddeld €147,- per ha.
- b. dieren uit de sloot halen. Dit is tweemaal per week aan de orde en kost 2×2 uren per keer. Over een heel weideseizoen (26 weken) is dat $26 \times 2 \times 4 \text{ uur} \times €27,23 = €5.663,-$, ofwel gemiddeld €57,- per ha per jaar. Gerekend naar SN-normen komen de kosten op $26 \times 2 \times 4 \times €18,15 : 100 \text{ ha} = €38,-$ per ha.

In de SBB-normkostensystematiek wordt de post veecontrole overigens rechtstreeks aan de beheerskosten toegerekend.

Maatregelen diergezondheid

In vochtige tot natte veengebieden heeft het vee extra gezondheidszorg nodig:

- vooral op vaarland: preventieve behandeling tegen parasieten (werkt 6 weken) en ontwormen. Totale kosten: €4,50 per dier, 3 à 4 keer per seizoen. Of eenmalig toedienen van een bolus. In

beide gevallen bedragen de kosten ongeveer €18,- per dier per jaar, ofwel $100 \times €18,- : 100 \text{ ha} =$ gemiddeld €18,- per ha per jaar. In geval van rijland kunnen we deze kosten op nul stellen;

- bestrijding leverbot (2 behandelingen per seizoen): €11,35 per dier per jaar, ofwel gemiddeld €11,- per ha per jaar.

De totale kosten van extra diergezondheidsmaatregelen komen daarmee op €30,- per ha per jaar. In geval van 100% rijland zijn de jaarlijkse kosten €11,- per ha, bij 100% vaarland €30,- per ha. Voor de kosten conform de SN houden we een identiek bedrag aan.

Toezicht

Er is ook arbeid nodig voor toezicht in het veld, namelijk op ongewenste betreding in het broedseizoen, op het naleven van de in de nieuwe Natuurbeschermingswet vereiste bescherming etc. Deze post is voorlopig op nul (of p.m.) gesteld, omdat een deel van dergelijke activiteiten gelijk op zal lopen met andere veldwerkzaamheden.

Diverse administratie

Grondgebruik in zijn algemeenheid en reservaatbeheer in het bijzonder brengt diverse 'grondgebonden' administratie met zich mee: CBS-meitellingen, invullen Minas, invullen aanvragen Programma Beheer, zoogkoeien- en ooipremies etc. Hiervoor rekenen we een half uur per week, ofwel op jaarbasis $52 \times 0,5 \times €27,23 = €708,-$, ofwel gemiddeld €7,- per ha per jaar. Berekend conform de SN komen de kosten op $52 \times 0,5 \times €18,15 : 100 \text{ ha} = €5,-$ per ha.

Recreatieve activiteiten

Hiervoor is cruciaal of het reservaatland is opengesteld voor recreatie en zo ja, of het gaat om 'passieve' recreatie (toestaan dat er mensen komen) of dat er actief op recreatie wordt ingespeeld, zoals nu in veel reservaten het geval is. In dat geval moet ook tijd worden meegerekend voor rondleidingen, aanleg van recreatieve voorzieningen, infopanelen etc. Deze posten neemt SBB mee in de normkostensystematiek, maar zijn voor ons doel wellicht niet erg relevant. Daarom laten we deze post voorlopig buiten beschouwing. De SN neemt wel een kleine post mee voor het onderhoud van bebording.

D. Opbrengsten weidevogelgrasland

De uiteindelijke beheerskosten zijn, berekend volgens de normkostensystematiek, de resultante van kosten minus opbrengsten. Het is lastig te berekenen hoeveel een hectare 'natuurgrasland' oplevert. Berekenen van de voederwaarde-opbrengst (in kVEM) is niet realistisch: 'natuurgras' is nagenoeg onverkoopbaar, dus de opbrengst moet óf op nul worden gesteld (ontbreken van marktwaarde) of de voederwaarde moet ter plekke worden verzilverd in de vorm van melk- en/of vleesproductie. Van dat laatste zijn wel getallen beschikbaar of te berekenen, maar we leggen dan toch weer een koppeling met de agrarische opbrengst. Daarom is gekozen voor de volgende benadering:

- de opbrengst van laat (na 15 juni) gemaaid gras verrekenen we tegen de verkoopprijs van stro: €68,- per ton;
- de opbrengst van eerder (voor 15 juni) gemaaid gras verrekenen we tegen de verkoopprijs van graszaadhooi: €79,- per ton.

Vervolgens hebben we de opbrengst als volgt berekend (met aannamen over de oppervlakten maailand en de maaidata van de verschillende nagestreefde typen grasland):

- van het 'kemphaan-watersnipgrasland' wordt 15 ha laat gemaaid (1 juli). Dit levert $15 \text{ ha} \times 4,5 \text{ ton product} \times €68,-$ op, ofwel €4.595,-;
- van het 'gruttograsland' wordt 35 ha laat gemaaid (15 juni). Dit levert $35 \text{ ha} \times 4,5 \text{ ton product} \times €68,-$ op, ofwel €10.721,-;
- het 'kievit-gruttograsland' (20 ha) wordt in het voorjaar beweid; later wordt nog een grassnede (weidesnede) gewonnen van 'reguliere' kwaliteit. Dit grasland levert $20 \text{ ha} \times 3,5 \text{ ton product} \times €79,-$, ofwel €5.559,-.

De totale opbrengst bedraagt daarmee €20.875,-, ofwel gemiddeld per ha (gerekend over het gehele bedrijf van 100 ha) €209,-.

Tabel 8. Kosten en opbrengsten (€per ha per jaar) weidevogelreservaat in geval van een 100% rijbedrijf of een 100% vaarbedrijf (* = kosten rijland en vaarland verschillen)

	minimale kosten			maximale kosten		
	60% rijland, 40% vaarland	100% rijland	100% vaarland	60% rijland, 40% vaarland	100% rijland	100% vaarland
A. Investeringskosten						
waterhuishouding en ontsluiting						
1. Windmolens	23	23	23	45	45	45
2. Duikers	1	1	1	1	1	1
3. Dammen en bruggen	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
4. Hekken	6	6	6	11	11	11
<i>Subtotaal investeringskosten</i>	<i>30</i>	<i>30</i>	<i>30</i>	<i>57</i>	<i>57</i>	<i>57</i>
B. Directe beheerskosten						
1. Waterhuishouding:						
- bediening en onderhoud molens	14	14	14	20	20	20
- greppelen*	68	38	113	93	43	170
2. Ontsluiting:						
- onderhoud dammen*	93	79	116	186	159	231
- onderhoud kavelpaden	5	5	5	5	5	5
- onderhoud hekken	9	9	9	9	9	9
3. Slepen grasland*	0	0	0	28	47	75
4. Bemesting:						
- uitrijden ruige mest*	145	43	298	145	43	298
- uitrijden overige dierlijke mest	22	22	22	22	22	22
- strooien kunstmest*	0	0	0	8	7	8
- bekalken*	39	27	57	39	27	57
5. Graslandplanning	1	1	1	3	3	3
6. Maaien en afvoeren*	419	360	477	419	360	477
7. Beweiding:						
- verweiden vee*	85	0	170	85	0	170
- afrasteren rietschoten	11	11	11	11	11	11
8. Tegengaan verruiging / bloten*	30	28	32	30	28	32
9. Tegengaan predatie	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
10. Slootonderhoud:						
- baggeren	14	14	14	68	68	68
- regulier onderhoud*	57	41	82	57	41	82
11. Snoeien bomen en takken	-	-	-	-	-	-
12. Monitoring	4	4	4	27	27	27
13. Overleg en organisatie	5	5	5	5	5	5
<i>Subtotaal directe beheerskosten</i>	<i>1.021</i>	<i>701</i>	<i>1.430</i>	<i>1.261</i>	<i>925</i>	<i>1.770</i>
C. Indirecte beheerskosten						
1. Bemonsteren zuurgraad	3	3	3	3	3	3
2. Veecontrole:						
- vee tellen	61	61	61	147	147	147
- vee uit sloot halen	57	57	57	57	57	57
3. Diergezondheid*	30	11	30	30	11	30
4. Diverse administratie	7	7	7	7	7	7
5. Recreatieve activiteiten	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
<i>Subtotaal indirecte beheerskosten</i>	<i>158</i>	<i>139</i>	<i>158</i>	<i>244</i>	<i>225</i>	<i>244</i>
Totaal-generaal kosten	1.209	870	1.618	1.561	1.207	2.071
Berekende opbrengsten	209	209	209	209	209	209
Saldo kosten per ha	1.000	661	1.409	1.353	998	1.862

Tabel 9. Minimale kostenvariant van het fictieve reservaat in Noord-Holland Midden (60% rijland, 40% vaarland) vergeleken en herberekend met de bedragen van de SN

	minimale kosten	SN-bedrag weidevo-gelgras-land gruttotype	SN-bedrag weidevo-gelgras-land kemmaan-type	minimum-variant bij uurtarief SN	minimum-variant conform tarief en posten SN
A. Investeringskosten					
waterhuishouding en ontsluiting					
1. Windmolens	23	-	-	23	-
2. Duikers	1	-	-	1	-
3. Dammen en bruggen	p.m.	-	-	p.m.	-
4. Hekken	6	-	-	6	-
<i>Subtotaal investeringskosten</i>	<i>30</i>	-	-	<i>30</i>	-
B. Directe beheerskosten					
1. Waterhuishouding:					
- bediening en onderhoud molens	14	-	-	9	-
- greppelen	68	27	27	35	35
2. Ontsluiting:					
- onderhoud dammen	93	2	2	35	35
- onderhoud kavelpaden	5	-	-	3	-
- onderhoud hekken	9	-	-	9	-
3. Slepen grasland	0	11	33	0	0
4. Bemesting:		31	100		
- uitrijden ruige mest	145			75	75
- uitrijden overige dierlijke mest	22			11	11
- strooien kunstmest	0			0	0
- bekalken	39			20	20
5. Graslandplanning	1	-	-	1	-
6. Maaien en afvoeren	419	145	156	218	218
7. Beweiding:					
- verweiden vee	85	-	-	57	-
- afrastering	11	26	26	8	8
8. Tegengaan verruiging / bloten	30	12	12	15	15
9. Tegengaan predatie	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
10. Slootonderhoud:					
- baggeren	14	-	-	7	-
- regulier onderhoud	57	-	-	30	-
11. Snoeien bomen en takken	-	2	2	-	2
12. Monitoring	4	13	13	4	4
13. Overleg en organisatie	5	6	6	4	4
<i>Subtotaal directe beheerskosten</i>	<i>1.021</i>	<i>275</i>	<i>377</i>	<i>541</i>	<i>427</i>
C. Indirecte beheerskosten					
1. Bemonsteren zuurgraad	3	56	72	2	64
2. Veecontrole:		33	33		
- vee tellen	61			41	41
- vee uit sloot halen	57			38	38
3. Diergezondheid	30	-	-	30	-
4. Diverse administratie	7	-	-	5	-
5. Recreatieve activiteiten	p.m.	2	2	-	2
<i>Subtotaal indirecte beheerskosten</i>	<i>158</i>	<i>91</i>	<i>107</i>	<i>116</i>	<i>145</i>
Totaal-generaal kosten	1.209	366	484	687	572
Berekende opbrengsten	209	137	118	128	128
Saldo kosten per ha	1.000	229	366	559	444

2 Botanisch (riet- en oever-)beheer

Een deel van de maatregelen zoals beschreven onder weidevogelbeheer is ook vrijwel ongewijzigd relevant bij botanisch beheer. Daarnaast is er een aantal afwijkende maatregelen. De volgende posten zijn aan de orde.

A. Investerings in waterhuishouding en ontsluiting

De investeringscomponent voor molens, dammen en bruggen die we bij het weidevogelbeheer onderscheiden, kunnen we in beginsel voor rietland kopiëren:

- molens: minimaal €23,- per ha per jaar (afschrijving 5% per jaar), maximaal €45,- per ha per jaar (afschrijving 10% per jaar);
- dammen en bruggen: p.m.

B. Directe beheerskosten

Waterhuishouding

Bediening en onderhoud van molens zijn ook hier aan de orde; we hanteren dezelfde ha-kosten als bij weidevogels. We gaan er van uit dat greppelen niet aan de orde is (wordt in cultuurrietland doorgaans wel toegerekend, maar daarvan is er in Waterland maar weinig). kosten: minimaal €14,-, maximaal € 20,- per ha per jaar.

Ontsluiting

Relevant zijn hier:

- onderhoud van dammen; analoog aan weidevogelgrasland minimaal €93,- en maximaal €186,- per ha per jaar;
- onderhoud van kavelpaden; idem: €5,- per ha per jaar.

Bekalken

Reguliere bemesting is in rietland uiteraard niet aan de orde; bekalking wel om verzuring tegen te gaan. Analoog aan grasland €39,- per ha per jaar.

Maaien en afvoeren

Hier kunnen we drie activiteiten onderscheiden:

- maaieren / rietsnijden. We gaan er van uit dat 90% van het riet jaarlijks wordt gemaaid (10% 'overjarig' riet). SBB rekent met 20 uur arbeid per ha. Dat zou neerkomen op 9 ha x 20 uur x € 56,72 = €10.210,-, ofwel (gemiddeld over 10 ha) €1.021,- per ha per jaar;
- afvoeren maaisel. SBB rekent hier met 15 uur per ha. Dat zou neerkomen op 9 ha x 15 uur x € 56,72 = €7.656, ofwel gemiddeld over 10 ha €766,- per ha per jaar;
- kosten van het storten van het maaisel. Uitgangspunt is dat het meeste maaisel niet verhandelbaar is en zal moeten worden gestort. SBB rekent hiervoor een bedrag van €85,- per ha. Gemiddeld over 10 ha zou komt dat neer op een bedrag van €76,- per ha per jaar.

De totale kosten van maaien en afvoeren komen daarmee op €1.863,- per ha per jaar. Berekend conform de SN-tarieven komen de kosten op $29,50:56,72 \times €1.863,- = €969,-$ per ha.

Beweiding en afrastering

Soms wordt rietland (bewust) meebeweid. Dit nemen we mee bij het graslandbeheer; we onderscheiden daarvoor hier geen aparte post. In veel gevallen zullen de rietkanten echter juist worden afgerasterd tegen weidend vee. Een deel van de rasterkosten (voor 2,5 km oever) is al bij het grasland meegenomen. We voeren hier nogmaals een rasterpost op, en wel van 5 km. Berekening: we gaan uit van 25 km 'lintvormige' oeverlanden van gemiddeld 4 m breed. Dat is ongeveer de totale berekende lengte aan waterlopen in het fictieve reservaat. Omdat 30% van het land wordt beweid, is langs $0,3 \times 25 \text{ km} = 7,5 \text{ km}$ afrastering nodig. Kosten: $5.000 \text{ m} \times €0,45 \text{ per jaar} = €2.269,-$ per jaar, ofwel €227,-

per ha rietland. Bij berekening op basis van SN-tarieven gaan we net als bij weidevogels uit van gemiddeld 30% lagere kosten, ofwel €159,- per ha.

Slootonderhoud

Als de rietoevers langs dezelfde sloten liggen waarvan het onderhoud bij het weidevogelbeer is opgevoerd, hoeven we dat hier niet opnieuw te doen. Berekenen we echter de kosten van rietlandbeheer 'sec', dan horen ze hier wel weer thuis.

Monitoring

Net als bij weidevogelbeheer is hier een keuze nodig ten aanzien van de inventarisatiefrequentie en de uren en kosten per ha. Voorlopig gaan we uit van driejaarlijkse monitoring tegen een bedrag van €68,- per ha (tijdrovender dan weidevogels), ofwel €23,- per ha per jaar. Berekening conform de SN-uurtarieven laat een kostenstijging zien tot €33,- per ha.

Overleg en organisatie

Analoog aan het weidevogeldeel hanteren we hier een post van €5,- per ha per jaar. Berekening conform SN-tarieven doet de kosten uitkomen op $2/3 \times €5,- = €4,-$ per ha.

C. Indirecte beheerskosten

Bemonsteren zuurgraad

Analoog aan het weidevogeldeel hanteren we hier een post van €3,- per ha per jaar. En eveneens gelijk hieraan dalen de kosten bij berekening conform SN-tarieven tot €2,- per ha.

Diverse administratie

Analoog aan het weidevogeldeel hanteren we hier een post van €7,- per ha per jaar. En eveneens analoog komen de kosten conform de SN op €5,- per ha.

Recreatieve activiteiten

P.M.

D. Opbrengsten rietoeverbeheer

We gaan er (analoog aan de SN) van uit dat het maaisel geen inkomsten oplevert.

Tabel 10. Kosten van rietoverbeheer (€per ha per jaar) in een fictief reservaat in Noord-Holland Midden

	minimale kosten	maximale kosten	SN-bedrag veenmosrietland	minimum-variant bij uurtarief SN	minimum-variant conform posten en tarief SN
A. Investeringskosten waterhuishouding en ontsluiting					
1. Windmolens / schuiven	23	45	14	14	14
2. Dammen en bruggen	p.m.	p.m.	-	-	-
<i>Subtotaal investeringskosten</i>	<i>23</i>	<i>45</i>	<i>14</i>	<i>14</i>	<i>14</i>
B. Directe beheerskosten					
1. Waterhuishouding:					
- bediening en onderhoud molens	14	20	5	9	9
2. Ontsluiting:					
- onderhoud dammen	93	186	-	35	-
- onderhoud kavelpaden	5	5	-	3	-
3. Bekalken	39	39	-	20	-
4. Verwijderen ongewenste vegetatie	-	-	83	-	83
5. Maaien en afvoeren	1.863	1.863	509	969	969
6. Afrasteren	227	227	-	159	-
7. Slootonderhoud	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
8. Monitoring	23	23	16	33	33
9. Overleg en organisatie	5	5	10	4	4
<i>Subtotaal directe beheerskosten</i>	<i>2.269</i>	<i>2.368</i>	<i>623</i>	<i>1.232</i>	<i>1.098</i>
C. Indirecte beheerskosten					
1. Bemonsteren zuurgraad	3	3	-	2	-
2. Diverse administratie	7	7	-	5	-
3. Recreatieve activiteiten	p.m.	p.m.	2	-	2
<i>Subtotaal indirecte beheerskosten</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>118</i>	<i>7</i>	<i>118</i>
Totaal-generaal kosten	2.302	2.423	755	1.253	1.230
Geschatte opbrengsten	0	0	0	0	0
Saldo kosten per ha	2.302	2.423	755	1.253	1.230

Bijlage 2. Kosten bekend uit andere bronnen

Zonder ons te zeer te willen spiegelen aan wat anderen hebben berekend, is het leerzaam om te zien welke andere berekeningen beschikbaar zijn over de kosten en baten van reservaatbeheer, c.q. beheer van terreinen met een hoofdfunctie natuur. Op basis van het ons ter beschikking staande materiaal geven we hier enkele voorbeelden.

Vleesveehouderij in het Wormer- en Jisperveld

Er zijn twee oudere berekeningen over de kosten van zoogkoeienhouderij (met Limousins) in het Wormer- en Jisperveld (Witholte van Dalen 1991; Canrinus, 1992). Beiden hebben het exploitatietekort (negatieve hectaresaldo) berekend. Hoewel beide studies vlak na elkaar zijn uitgevoerd, blijken de resultaten sterk uiteen te lopen, hetgeen vooral wordt veroorzaakt door het verschil in gehanteerde marktprijzen voor rundvlees (de prijzen daalden in die periode scherp). Komt Witholte van Dalen bij een vleesprijs van €5,45 per kg nog tot een negatief saldo van €295,- per ha, Canrinus komt bij een prijs van €3,65,- per kg vlees tot een negatief ha-saldo van ongeveer €900,-. Hoewel de gehanteerde berekeningsmethode verschillend is, ligt het laatste bedrag in dezelfde orde van grootte als de bedragen die uit onze kostenberekeningen voortvloeien. Dat is echter grotendeels toeval, want bepaald door de marktprijzen voor vlees. De door ons gehanteerde normkostenmethode is niet afhankelijk van marktprijzen voor 'primaire' productie.

Melkvee- en zoogkoeienbedrijf Spaarnwoude

In het aanpalende gebied van het recreatieschap Spaarnwoude wordt het cultuurland beheerd door twee landbouwbedrijven, een melkvee- en een zoogkoeienbedrijf. Beide bedrijven hebben expliciete natuurdoelstellingen. Het recreatieschap dekt tot dusverre de exploitatietekorten die als gevolg van het natuurbeheer ontstaan. Hoewel het hier niet gaat om een hoofdfunctie natuur, is het negatieve hectaresaldo van het melkveebedrijf berekend op €1.000,- en dat van het zoogkoeienbedrijf op ruim €1.100,-. Het recreatieschap keert deze bedragen aan de bedrijven uit als beheersvergoeding (De Vries 2001; Buijs 2002).

PV-onderzoek begrazing natuurgebieden

Op verzoek van de adviesgroep Veehouderij en Natuur van praktijkcentrum Zegveld heeft het Praktijkonderzoek Veehouderij (PV) recent de kosten berekend van zoogkoeienhouderij op natuurgraslanden (Corporaal & Van Os 2002). Daarbij is het exploitatietekort berekend van een rendabel zoogkoeienbedrijf (bruto-inkomen €34.000,- per jaar). Voor een bedrijf met een zelfstandig ondernemer variëren de beheerskosten (i.c. het exploitatietekorten per ha) van €562,- per ha bij een vleesprijs van €3,65,- per kg tot €887,- bij een vleesprijs van €1,80,- per kg. Daarbij is de zoogkoeienpremie niet meegerekend, maar de slacht- en extensiveringspremies wel. Bij zoogkoeienhouderij als neventak op een melkveebedrijf zijn de beheerskosten (iets) lager.

Berekeningen Varkensland (SBB)

Daarnaast zijn er eigen (interne) kostenberekeningen van enkele natuurbeschermingsorganisaties. SBB heeft voor het Varkensland (596 ha, incl. 33 ha open water) de kosten in beeld gebracht op basis van de normkostensystematiek. SBB zet de investeringen in inrichting voor de eerstkomende jaren (ca €0,45 mln.) apart. Vervolgens worden de jaarlijks terugkerende beheerskosten berekend. Voor het gehele gebied komen die op €168.082,-, ofwel €282,- per ha. Volgens de officiële systematiek (c.q. het bedrag dat SBB van LNV ontvangt) is de vergoeding €221,- per ha. De werkelijke beheerskosten liggen dus gemiddeld 27,5% hoger.

Kijken we alleen naar de kosten van het doeltypen 'veenweide' (nr. 10.2, kritische weidevogels, 305 ha), dan bedragen de jaarlijkse beheerskosten €176,- per ha plus een evenredig deel (305/596) van de algemene kosten van de beheerseenheid, ofwel in totaal €250,- per ha. De officiële norm is hier €160,- per ha. De werkelijke kosten liggen hier 56% hoger. SBB gaat hierbij uit van een 'vaartoeslag' van 20% van de normkosten.

Berekeningen Ilperveld (NHL)

In de berekeningen over het Ilperveld (632 ha, incl. 62 ha open water) neemt het NHL alle kostenposten mee. Het NHL maakt een onderscheid tussen directe en indirecte beheerskosten en komt dan tot de volgende getallen:

1. Directe kosten gehele beheerseenheid (alle doeltypen): €191,- per ha. Directe kosten zeer soortenrijk weidevogelgrasland: (469 ha): €229,- per ha. Directe beheerskosten veenmosrietland en moerasheide (107 ha): €123,- per ha.
2. Indirecte beheerskosten: gemiddeld €300,- per ha, te weten:
  - recreatie en voorlichting: €16,- per ha;
  - afschrijving gebouwen: €43,- per ha;
  - afschrijving infrastructuur: €31,- per ha;
  - afschrijving materieel: €85,- per ha;
  - belastingen (waterschapslasten, ruilverkavelingsrente): €57,- per ha;
  - procesbeheer (management, monitoring): €51,- per ha;
  - overige kosten: €17,- per ha.

Hiermee komen de totale kosten op gemiddeld €491,- per ha. Gaan we er van uit dat het weidevogelgrasland een gemiddelde hoeveelheid algemene kosten opslokt, dan kost het weidevogelgrasland €529,- per ha. Maar omdat het beheer van weidevogelgrasland juist aanspraken doet op machines en gebouwen, zijn de werkelijke kosten waarschijnlijk nog wat hoger.

Bijlage 3. Activiteiten West-Nederlandse reservatenproject

Het West-Nederlandse reservatenproject is een samenwerking tussen WLTO, In Natura West, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Noord-Hollands Landschap en Zuid-Hollands Landschap. Het project loopt sinds 2000. In 2001 stelden de partners een gezamenlijke knelpuntennotitie vast. Begin 2002 is besloten dat er een splitsing komt tussen een meer bestuurlijk-beleidsmatige groep en een praktische werkgroep, die met voorstellen komt om het kluwen van knelpunten en problematieken in de vorm te gieten van een reeks hanteerbare projecten. Begin maart heeft de stuurgroep ingestemd met het voorstel van de werkgroep om zeven deelprojecten te formuleren en drie daarvan op korte termijn te starten. De zeven projecten zijn:

1. Het project 'Zoeken naar samenwerkingsvormen' met als doel een overzicht van alle mogelijke samenwerkingsvormen met hun voor- en nadelen zoals die door de betrokken partijen worden gezien.
2. Het project 'Prijs en prestatie reservaatbeheer' met als doel een overzicht van de systemen om tot afspraken over beheersvergoedingen te komen. Daarbij speelt de vraag een rol wat het reële prijskaartje is van het beheer van verschillende reservaten.
3. Het project 'Opstellen gezamenlijke beheersplannen' met als doel om 'reservaatgebruiksplannen' dan wel 'gebiedsplannen' op papier te zetten voor een virtueel reservaat en voor enkele concrete situaties.
4. Het project 'Kijken naar wetten en regelingen' met als doel om te verkennen welke signalen de boeren en de natuurorganisaties samen kunnen geven aan de overheid over in eerste instantie Programma beheer, pacht en Minas, en vervolgens over eventuele andere vormen van beleid en wetgeving, althans voor zover deze regelgeving samenhangt met reservaten.
5. Het project 'Verbeteren kwaliteit reservaten' met als doel om in eerste instantie kennis te verzamelen, resp. te bundelen over de problemen met/oplossingen voor pitrus en eventuele andere kwaliteitsbedreigende verschijnselen in reservaten in het veenweidegebied.
6. Het project 'Agrarische bedrijven met de hoofdfunctie natuur' met als doel om gegevens te verzamelen over bedrijfsopzetten/exploitaties/situaties/berekeningsmethodieken van 'natuurbedrijven'.
7. Het project 'Kenniscentrum samen werken aan reservaten' met als doel om informatie te verzamelen over wat in het hele land speelt in de reservaten op het gebied van samenwerking tussen natuurorganisaties en boeren en daarover regelmatig een interne nieuwsbrief te verzorgen.

Als eerste is gestart met de projecten 1 (Zoeken naar samenwerkingsvormen), 4 (Kijken naar wetten en regels) en 7 (Kenniscentrum). De overige projecten zullen worden gestart zodra daarvoor in de eerst aangepakte projecten een basis is gelegd.

Medio 2002 is besloten om geen uitputtend zoekwerk te gaan verrichten, maar de zeven thema's om te zetten in een *actieprogramma*. Daarnaast zal een *steunpunt reservaatbeheer* worden opgericht waar alle informatie, knelpunten, oplossingen etc. worden verzameld.

